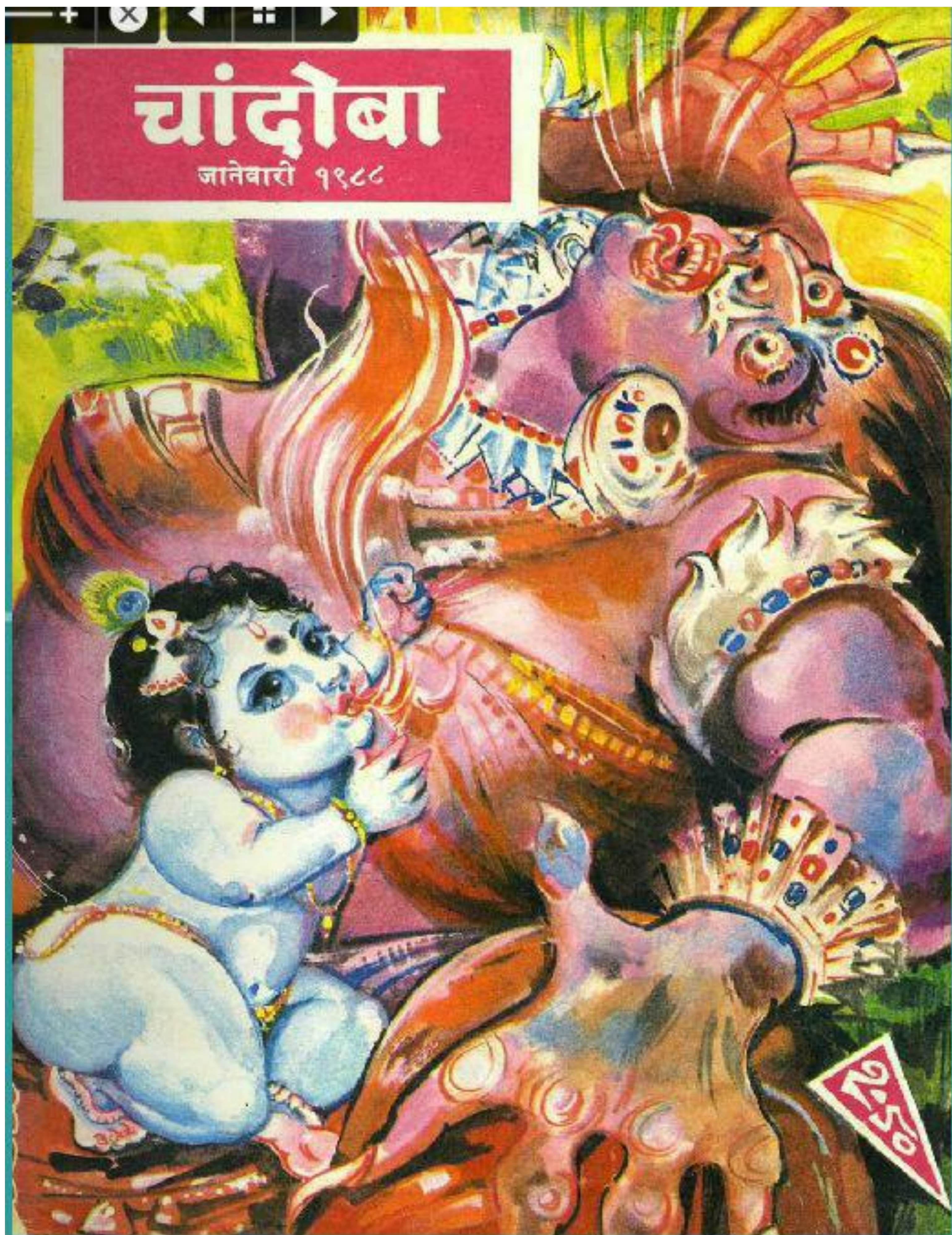

चांदोबा
जानेवारी १९८८
२-५०

चांदोबा

जानेवारी 1988

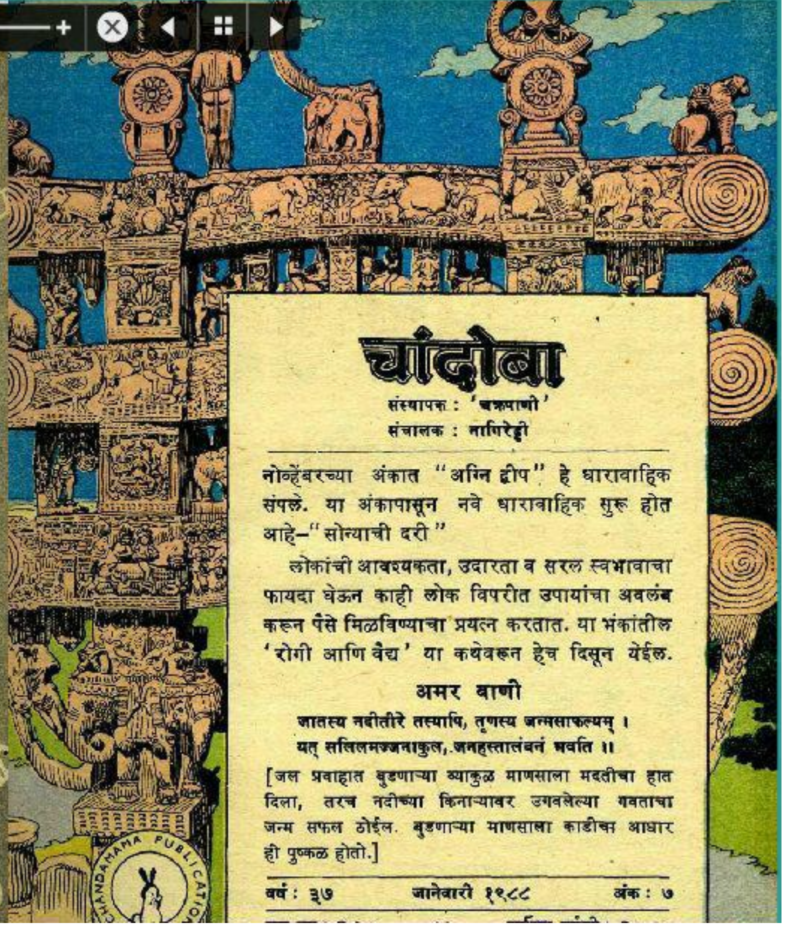

अनुक्रमणिका

एक प्रत : २-५०

वार्षिक वर्गणी : ३०-००

चांदोबा

संस्थापक : 'चक्रपाणी'

संचालक : नागिरेड्डी

नोव्हेंबरच्या अंकात "अग्नि द्वीप" हे धारावाहिक संपले. या अंकापासून नवे धारावाहिक सुरू होत आहे–"सोन्याची दरी"

लोकांची आवश्यकता, उदारता व सरल स्वभावाचा फायदा घेऊन काही लोक विपरीत उपायांचा अवलंब करून पैसे मिळविण्याचा प्रयत्न करतात. या अंकातील 'रोगी आणि वैद्य' या कथेवरून हेच दिसून येईल.

अमर वाणी

जातस्य नदीतीरे तस्यापि, तृणस्य जन्मसाफल्यम् ।
यत् सलिलमज्जनाकुल,.जनहस्तालंबनं भवति ॥

[जल प्रवाहात बुडणाऱ्या व्याकुळ माणसाला मदतीचा हात दिला, तरच नदीच्या किनाऱ्यावर उगवलेल्या गवताचा जन्म सफल ठोईल. बुडणाऱ्या माणसाला काडीचा आधार ही पुष्कळ होतो.]

वर्ष : ३७ जानेवारी १९८८ अंक : ७

चांदोबातील नव

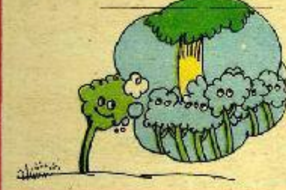
हित-अहित

मध्यप्रदेशात गब्दी नावाच्या गावात वीज पडून एक मूल मेले, तर जन्मापासून मुका असलेला एक मुलगा त्याच वेळी बोलू लागला.

खजिनदाराची कबर

इजिप्तच्या विख्यात फारो तुत चे नाव आपण सर्वांनी बहुधा ऐकलेच असेल. त्याचा खजिनदार व पुजारी याची व त्याची पत्नी यांच्या कबरींचा नुकताच शोध लागला आहे. या सुप्रसिद्ध खजिनदाराच्या कबरीत मोठा खजिना पुरलेला सापडेल असा समज आहे.

मॉस्कोतील सर्वात उंच वृक्ष

मॉस्कोत 'फेस्टिव्हल ऑफ इंडिया' उत्सवाच्या उद्घाटनप्रसंगी तेथील उद्यानात सालवृक्षाचे एक रोपटे लावले आहे. हा वृक्ष १०० फुट इतका उंच वाढू शकतो. अशा प्रकारे या उद्यानातील हा सर्वात उंच वृक्ष गणला जाईल.

लपून राहिलेला सैनिक

दुसऱ्या जागतिक महायुद्धाचे वेळी पळून गेलेल्या कुस्मापंचन्को नावाच्या ७० वर्षांच्या सैनिकाचा युक्रेनच्या अधिकाऱ्यांनी नुकताच पत्ता लावला आहे. जर्मन सेनाधिकाऱ्यांसमोर त्याने आत्मसमर्पण केले होते. त्याला भीती वाटत होती की आता पकडलो गेल्यास आपल्याला सैबेरियात पाठवले जाईल. या दहशतीमुळे पचन्को स्वयंपाकघर सोडून बाहेर येत नसे. त्याच्या कुटुंबातील माणसे

जडभरत

भरत नावाचा एक राजा वृद्ध झाल्यावर आपले राज्य मुलांवर सोपवून संन्यस्त जीवन व्यतीत करण्यासाठी वनात निघून गेला. एके दिवशी स्नान करताना त्याने एक मृगशावक पाहिले. त्याची आई मरून गेली होती म्हणून दया येऊन राजा त्याला आपल्या झोपडीत घेऊन आला व आपल्या मुलाप्रमाणे त्याचे पालन करू लागला. ते शावक वाढून मोठे झाले. त्याच्यावरील विशेष वात्सल्यामुळे मृत्युसमयी राजाला त्याचेच स्मरण होत होते. पण त्यामुळे त्याला हरिणाच्या रूपात पुन्हा जन्म मिलाला. मागील जन्मी हरिणात फार मन अडकल्याने आपल्याला पुनर्जन्म मिळाल्याचे त्याला या जन्मी फार दु:ख वाटले. या हरिणाच्या मृत्युनंतर त्याला एका ब्राह्मणाच्या घरी जन्म मिळाला.

पूर्वजन्माची आठवण असल्यामुळे आता तो प्रत्येक वस्तूच्या बाबतीत अनासक्त राहिला. पण ही वस्तुस्थिति माहीत नसल्याने त्याला इतर सर्वजण 'मंदबुद्धि' म्हणून चिडवू लागले. त्याची सावत्र आई त्याला छळू लागली. त्यामुळे त्रासून संन्यासी बनायला तो घरून बाहेर पडला.

त्या अवस्थेत राजाच्या काही सेवकांनी त्याला पकडले आणि त्याला राजाची पालखी वाहण्याच्या कामी लावले. पालखी वाहताना पायाखाली कृमि-कीटक मरू नयेत म्हणून तो फार सावधगिरी बाळगीत असे. पण त्यामुळे पालखी डोलू लागे. यावर चिडून राजा भरताला लाथ मारू लागला. ते सहन करीत मोठ्या शान्तिपूर्वक भरत त्याला पुराण व इतिहासांतील बारकावे सांगू लागला. राजा चकित होऊन पालखीतून उतरला व त्याने भरताच्या पायावर लोळण घेतली. तो विचलित न होणारा मुनि म्हणून 'जडभरत' या नावाने ओळखला जाऊ लागला.

रोगी आणि वैद्य

दिवाकर नावाचा एका श्रीमन्त माणूस एकदा अचानक आजारी पडला. एका वैद्याच्या औषधाने तो बरा झाला. यानंतर वैद्य त्याला म्हणाला–"हे पहा, तुमचा रोग असाध्य आहे. तात्पुरता इलाज म्हणून मी तुम्हाला औषध दिले खरे, पण हा रोग पुन्हां डोकं वर काढणार."

"रोग पुन्हा उद्‌भवू नये म्हणून काही औषध नाही का?" दिवाकरने विचारले.

"का नाहीं? औषध अवश्य आहे. एक महिनाभर एक विशिष्ट प्रकारचं औषध घ्यावं लागेल. तरीही रोग मुळापासून नाहीसा होईलच असं नक्की नाही सांगता येत. आपल्या नशीबावरच सर्व अवलंबून आहे." वैद्य म्हणाला.

"नशीबावर माझा मुळीच विश्वास नाही. पण तुम्ही तुमचा इलाज सुरू करा." दिवाकर म्हणाला.

थोडा विचार करून वैद्य म्हणाला–रोगचिकित्सेसाठी बराच खर्च येईल. पहिल्या महिन्यातच जवळ जवळ पंचवीस हजार रुपये लागतील. दुसऱ्या महिन्यात दहा हजार, तिसऱ्या महिन्यापासून पुढे तीन महिने दरमहा एक हजार–असा खर्च होईल. म्हणूनच मी जरा विचारात पडलो आहे."

"म्हणजे दहा महिन्याच्या अवधीत एकूण पंचावन्न हजार रुपये? ही तर फारच मोठी रक्कम झाली!" दिवाकरने विचारले.

"शेठजी, आपण तर लाखो रुपये कमावले आहेत, तेव्हा ही रक्कम आपल्याला भारी नाही. केवळ पैशांसाठी मागेपुढे पाहू नका." वैद्य समजावू लागला.

दिवाकर हसून म्हणाला–"हे पहा, मी आता साठ वर्षांचा झालो. मी आपल्या बुद्धिमत्तेच्या जोरावर भरपूर पैसा मिळवला

ही गोष्ट खरीच. पण आमचे व्यवहार बाहेरून डामडौलाचे असले तरी आतून डोलारा पोकळच असतो! माझ्याजवळ जितकं धन आहे, तितकंच जवळजवळ कर्जही माझ्या डोक्यावर आहे. अलिकडे काही दिवस माझा व्यापारही नुकसानीतच आहे. मी विचारच करीत होतो की एकादं वर्षभर आपल्याला हात राखूनच खर्च करायला हवा. अन् तेवढ्यात मी आजारी पडलो. मी जिवंत रहाण्याने मुलांना काही मोठा फायदा होणार आहे असंही नव्हे. त्यामुळे पूर्वी काही परिस्थिती असली तरी आता माझ्या देहाची किंमत पंचावन्न हजार रुपये नक्कीच नाही."

"आपण चिंता करू नये. या बाबते मी आपल्या मुलांशी बोलणं करीन." वैद्याने सुचवले.

"माझ्या उपचारासाठी आवश्यक इतकं धन मी कमवू शकलो तर हे शरीर वाचवायचा प्रयत्न करीन. नाहीतर तसाच माझा अन्त होऊ दे. आपण माझ्या मुलांना सांगून माझा औषधोपचार करू पहाल तर मी एकही औषध घेणार नाही. माझं सर्व जीवनच असं आहे की– मी कधी कुणावर अवलंबून राहिलो नाही, पुढे ही रहाणार नाही."

"शेठजी, माझं नीट ऐकून घ्या. ताबडतोब इलाज करवला नाही तर आपण फार दिवस जगणार नाही. पुन्हा पैसा कमवून इलाज करू म्हणाल तर तोपर्यंत उपचार करण्याची वेळच निघून गेलेली असेल." वैद्याने पुन्हा समजवायचा प्रयत्न केला.

"वैद्यबुवा, मला नक्की जगवू शकाल अशी आपली पूर्ण खात्री असेल तर आत्ताच आपण औषध सुरू करा. मी तुम्हाला सहा महिन्यांनी एक लाख रुपये देईन." दिवाकर म्हणाला.

"काय एक लाख? सहा महिन्यात आपण इतका पैसा मिळवू शकाल?" वैद्याने आश्चर्याने विचारले.

"तुमच्यासारखा सामान्य वैद्य जर दहा महिन्यात पंचावन्न हजार रुपये मिळवू शकणार असेल तर मी एवढा व्यापारी असून सहा महिन्यात एक लाख नाही मिळवणार?" दिवाकरने उलट प्रश्न विचारला.

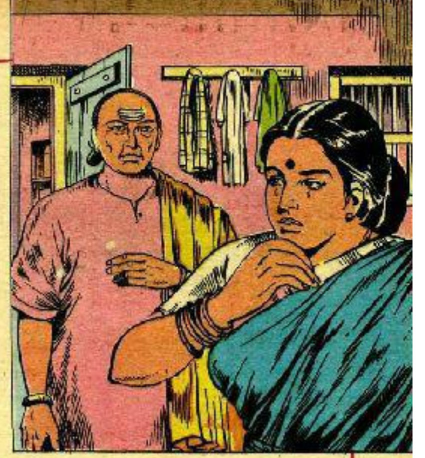
आणि काय! वैद्याने त्याच दिवसापासून इलाज सुरू केला. एक महिना गेला आणि वैद्याने दिवाकरला म्हटले–"शेठजी आपण किती कमाई करू शकलात हे मला माहिती नाही, पण आत्ता मला दहा हजार रुपये देऊ शकाल?"

"सहा महिने पुरे होऊ देत. एक लाख रुपये एकदमच देईन मी तुम्हाला." दिवाकरने सांगितले.

"पण माझ्या घरात अनेक गरजा निर्माण झाल्या आहेत. मी इतका थांबू शकणार नाही." वैद्य म्हणाला.

"सांगा पाहू काय काय अडचणी आहेत? मी त्या सोडवून दाखवतो." दिवाकर म्हणाला.

"पूर्वी मी मोठ्या मुलीचं लग्न केलं, तेव्हांचं हुंड्याच्या रकमेचं दहा हजार रुपयांचं कर्ज माझ्या डोक्यावर आहे. आता त्या मुलीची मुलगी उपवर झाली आहे. आणि आतां जर मी त्या लोकांचं कर्ज न फेडलं तर मुलीचं लग्न जमणं कठीण–

म्हणून माझी मुलगी पैशांचा तगादा करीत आहे." वैद्य म्हणाला.

"यात काय मोठं कठीण? तुमच्या मोठ्या मुलाचा मुलगा त्या मुलीच्या वयाला साजेसा आहे ना? मग द्या बार उडवून–हुंडा घेऊ नका म्हणजे मिटलं!" दिवाकरने सल्ला दिला.

"मीही हाच विचार करत होतो, पण माझ्या सुनेला मुलाचा हुंडा हवा आहे. ते लोक पूर्वीच आमच्यापासून निराळे झाले आहेत ही आणखी अडचण." वैद्य कुरकुरला.

"एवढंच? मग मी सहा महिन्यात एक लाख रुपये देणार आहे ही बातमी सर्वांच्यात पसरवून द्या. तुमचा मुलगा आणि सुन

पुन्हा तुमच्याकडे येतील." दिवाकरने युक्ती सांगितली.

यानंतर दोन दिवसांनी वैद्य मोठ्या उत्साहाने सांगत आला—"महाराज, आपण म्हटल्याप्रमाणे घडलं! मुलगा माझ्याकडे परत आला आणि सूनही माझी नात आपल्या मुलाला करून घ्यायला तयार आहे."

यावर दिवाकर फक्त हसला.

आणखी एक महिना गेल्यावर पुन्हा वैद्याने पैशांची मागणी केली. म्हणाला—"माझी बायको दागिने घडवायचे म्हणत आहे. एक लाखाची गोष्ट ऐकल्यापासून प्रत्येक जण आपापली इच्छा प्रकट करू लागला आहे. कर्जदारही घराकडे चक्कर मारू लागलेत. त्यांचं कर्ज पाच हजार उरलं आहे."

"चांगली गोष्ट आहे. समजा मी आत्ता तुम्हाला एक लाख रुपये दिले तर काय होईल? तुमचा मोठा मुलगा काही हिस्सा घेईल, तुमची पत्नी दागिने घडवील, तुमचं घर थोडं आणखी मोठं केलं जाईल, सर्व कर्ज फेडलं जाईल—असंच ना? पण तुम्हाला पुढेही जगायचं आहे. तुम्ही तर आत्तां कर्जाखाली दबले जात आहात. म्हणजे याचा अर्थ असा की तुम्ही प्राप्ती-पेक्षा खर्च अधिक करता. होय की नाही?" दिवाकरने विचारले.

वैद्य दु:खी होऊन म्हणाला—"आपलं म्हणणं खरं आहे. माझा धाकटा मुलगा आपली जबाबदारी संभाळत नाहीं—तो बेपर्वा आहे. माझी बायकोही त्याचीच बाजू घेते. खर्चाच्या मानाने माझी प्राप्ती कमीच आहे."

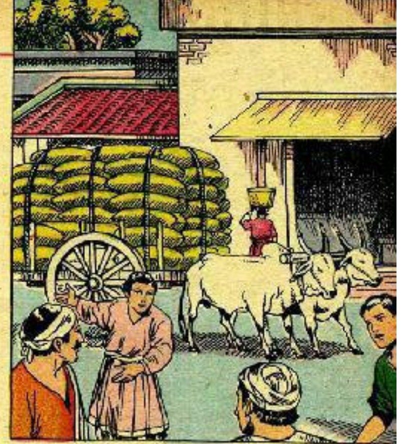
"म्हणजे, केवल वैद्यकीच्या आधारे तुम्ही आपलं कुटुंब पोसू शकत नाही. माझ्यासारखा रोगी तुम्हाला नेहमीच मिळणार नाही. तेव्हां तुम्ही आपल्या मुलाला व्यापारात घालावे. त्याला जर पैसा मिळवायची गोडी लागली तर तो आपोआप सुधारेल." दिवाकरने सुचवले.

"शेठसरकार, मला तर अशी भीती वाटते की त्याला व्यापारात घातला तर तो मुद्दलच खाऊन बसेल." वैद्याने सांगितले.

दिवाकर हसत म्हणाला—"तुमचा मुलगा तुम्हाला वाटतो तितका नालायक नाही. रत्नसेनशी त्याची चांगली दोस्ती आहे. पण त्या बरोबरच तो अतिशय कुशल आणि समर्थ आहे. माझ्या कुटुंबात कोणी योग्य वयाची मुलगी असती तर मी त्याला आपला जावई करून घेतले असते. रत्नसेनला तुम्ही आपला घरजावई करून घ्या, मग पहा! दोघं मिळून कसा व्यापार करतील ते! तुमचा मुलगा खरोखरच व्यापारात छान चमकेल."

"आपला प्रस्ताव खूप चांगला आहे, परंतु व्यापारासाठी भांडवल नको का? कमीत कमी भांडवलासाठी तरी थोडी रक्कम आपण द्याच." वैद्याने मागणी केली.

"हे पहा, तुमच्या घरी पन्नास पोती धान्य पडलं आहे आणि दोनशे नारळ आहेत. ते नारायणपुरच्या बाजारात घेऊन जा. थोडा पैसा खर्च होईल त्याची काळजी करू नका. तिथे बाजारात दुप्पट दाम वसूल होईल. हा व्यापार सफल झाला तर त्याला सल्ला द्या की त्या पैशातून माल घेऊन नारायणपुरलाच विकत रहा. अशी संधी मिळाली की बाकी सर्व रत्नसेन स्वत:च संभाळून घेईल."

दहा दिवसांनी वैद्यबुवा आनंदी चेहऱ्याने दिवाकरकडे येऊन म्हणाले—"शेठजी, तुमची बत्तिशी खरी झाली. माझा मुलगा सुधारला, नीट मार्गाला लागला."

एक महिन्याने वैद्याने पुन्हा पैशांची मागणी केली तेव्हां मंद मंद हसत दिवाकर म्हणाला—"वैद्यबुवा, मी मुदती अगोदर पैसे देणार नाही हे तुम्हाला नक्की ठाऊक आहे. तरीही तुम्ही दर वेळी पैसे मागतच रहाता. याचं कारण असं की तुम्ही लोभी आहात. लोभी माणूस कधीही संतुष्ट होत

नाही. ज्याला सुख अनुभवायला मिळत नाही तो धन मिळवू शकत नाही. आपण जे धन मिळवतो ते खरं तर दुसऱ्यांसाठीच असतं!"

"माझ्याजवळ पैसा नसेल तर माझे नातेवाईक मला मान देणार नाहीत. म्हणूनच मी पैशांची मागणी करीत असतो." वैद्य म्हणाला.

"जे लोक आपल्याजवळील धनाला महत्त्व देऊन आपला मान ठेवतात ते खरे नातेवाईकच नव्हेत. अशा लोकांसाठी पैसा मिळवणं व्यर्थ आहे. जमेल तितकी दुसऱ्यांना मदत करा म्हणजे कितीतरी लोक तुम्हाला मान देतील." दिवाकरने सल्ला दिला.

आणखी एक महिना गेल्यावर वैद्य दिवाकरला म्हणाला–"पुन्हां तुमचंच म्हणणं खरं झालं. मी थोडे पैसे घेऊन अधिक लोकांची सेवा करू लागलो आहे. गरीबांना मी फुकट औषध देतो. गावातले लोक हल्ली माझा खूप आदर करतात हे पाहून मला खूप आनन्द वाटतो. आणि त्याच्या उलट आपणाकडून मिळणाऱ्या लाख रुपयांसाठीच माझे नातेवाईक मला चिकटू पहातात."

"हे मात्र धोक्याचं आहे खरं. तुम्ही लोकांना सांगून टाका की-शेठजींनी मला धोका दिला आहे. ते पैसे द्यायला आता नकार देत आहेत–ही गोष्ट जाणूनही जे तुमच्या पाठीशी उभे राहतील तेच तुमचे खरे नातेवाईक! पण जे तुम्हाला सोडून जातील त्यांना मात्र माझ्याकडून मिळणाऱ्या पैशांचा वाटा देण्याची जरूर नाही." दिवाकरने सुचवले.

"पण मला आपला म्हणणारं कोणी राहील का?" वैद्याने शंका काढली.

"आता पहा, आपल्या मुलीचं कर्ज फेडून झालं. विना हुंड्याने छोटीसाठी जावई मिळाला आहे. नालायक मानल्या गेलेल्या मुलाने व्यापारांत चांगला जम बसवला. आता तुम्हाला कसली अडचण उरली नाही. अशा परिस्थितीत तुमचे नातेवाईक सोडून

गेले तर तुमचं नुकसान काय? गावातली माणसं मनःपूर्वक तुम्हाला मान देतात." दिवाकर म्हणाला.

दिवाकरने दगा दिला–ही गोष्ट वैद्याने फक्त आपल्या कुटुंबातच सांगितली. त्या-बरोबर सुनेने रागाने आपल्या सुनेला माहेरी पाठवायची धमकी दिली. पण मुलाचे बायकोवर इतके प्रेम होते की त्यानेच 'असं झाल्यास मीच बायकोला घेऊन निराळा होईन'–अशी आईला धमकी दिली. आता काय, मुलापुढे सुनेला वाकायलाच लागले. सर्व गाववाल्यांकडून मान मिळणाऱ्या पित्याला सोडून जायला मोठा मुलगा तयार नव्हता. त्याचबरोबर जावई, छोटा मुलगा, मुलगी व पत्नीही वैद्याची दया घेऊन दिवाकरची निन्दा करू लागले, शाप देऊ लागले.

अशा प्रकारे आणखी एक महिना गेल्यावर दिवाकरने वैद्याला बोलावून घेऊन म्हटले–"आता मी स्पष्टच बोलतो, नाही-तर मी तुम्हाला धोका दिल्याचा लोक माझ्यावर आरोप करतील. मी तुम्हाला माझ्यावर इलाज केल्याबद्दल एक पैसासुद्धा देणार नाही."

वैद्याने चकित होऊन विचारले–"आपण खरोखरीच मला फसवणार आहात?"

"मी तुम्हाला फसवलेलं नाही, उलट तुम्हीच मला फसवलंत. मला अगदी सामान्य आजार झालेला असतानाही तुम्ही मला घाबरवून माझ्याकडून खूप पैसे उपटायचा घाट घातलात. पण ते ओळखूनच मी तुम्हाला लालूच दाखवली." दिवाकर म्हणाला.

"आपला रोग खरोखरीच प्राणांतक होता. केवल माझ्या औषधांमुळेच आपण बरे झालात." वैद्य म्हणू लागला.

त्यावर कांही बाटल्या वैद्याच्या हातात देत दिवाकर म्हणाला–"आपण जी औषधं मला दिलीत ती सर्वच्या सर्व यात आहेत–नीट तपासून पहा. मी एकही औषध घेतलेलं नाही."

नीट तपासल्यावर दिवाकरच्या म्हणण्याबद्दल वैद्याची खात्री पटली. आश्चर्याने त्याने विचारले–"मी खोटंखोटंच तुमच्या रोगाबद्दल वाढवून बोलत होतो हे आपल्या लक्षात आलं, तरीसुद्धा आपण माझ्याकडून इलाज कसा करवून घेत राहिलात ?"

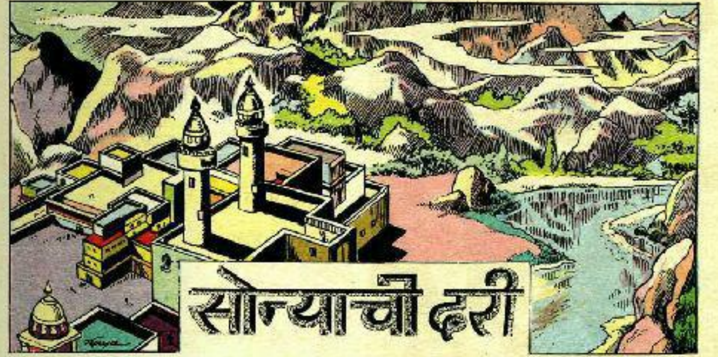
दिवाकर गडगडून हसत म्हणाला–"मला माहीत आहे की तुम्ही वास्तविक फार चांगले आहात. माझ्याकडून तुम्ही पंचावन्न हजार रुपये वसूल करायचा बेत केलात याचा अर्थ असा की, एकतर तुम्हाला पैशांची फार आवश्यकता आहे, किंवा दुसरे कारण म्हणजे तुमच्या घरच्या लोकांनी तुमच्या मनांत लोभ उत्पन्न केला. म्हणूनच मी नेहमी तुम्हाला बोलवून तुमच्या अडचणी विचारत राहिलो व त्यांचे उपायही सांगितले. प्रत्येक लोभी माणूस नेहमी दुसऱ्यांना लुटूनच आपल्या समस्या सोडवू पहातो. खरं पाहतां, अडचणी फार मोठ्या नसतात, पण मनातला लोभ त्यांना मोठ स्वरूप देत असतो. अशी माणसं स्वतःही सुखी होत नाहींतच व दुसऱ्यांनाही सुख लाभू देत नाहीत."

दिवाकरच्या गोष्टींनी वैद्याचे डोळे उघडले. त्याने हात जोडून दिवाकरला नमस्कार केला व म्हणाला–"महाराज, आजवर आपण रोगी व मी वैद्य होतो. पण आता मला कळलं की खरा रोगी मीच होतो. आपण माझी अद्‌भुत रोगचिकित्सा केलीत. मीच आपणाला यासाठी लाखो रुपये द्यायला पाहिजेत. मी आपला ऋणी आहे."

दिवाकर हसत म्हणाला–"पुरे, पुरे! तुम्ही सत्य जाणलंत याचा मला आनन्द आहे. असे म्हणून दिवाकरने वैद्याला दहा हजार रुपये बक्षिस दिले.

दिवाकरच्या म्हणण्याप्रमाणेंच वैद्याची मिळकत उत्तरोत्तर वाढत गेली. थोड्याच दिवसात तो गावातल्या संपन्न माणसात गणला जाऊ लागला.

सोन्याची दरी

हजारो वर्षांपूर्वी उंच उंच पहाड व घनदाट जंगलांनी वेढलेले 'सोन्याची दरी' नावाचे एक राज्य होते. या पहाडांच्या मागील बाजूस आणखी उंच अशी पर्वत-श्रेणी होती. या सर्वांच्या भोंवती आणखीही खूप उंच अशा पर्वतांचा घेरा होता. त्यांवरचे वृक्ष जणू ढगांतच तरंगत आहेत असे वाटे. राज्यातील नैसर्गिक सौंदर्य पाहून सर्व जण मोहित होऊन जात. राज्यात फळा-फुलांची रेल-चेल होती.

राज्यातले लोक आपापले व्यवसाय मेहनतीने करून सुखाने रहात असत. परंतु कांही असे ही लोक होते, कीं जे मिळणाऱ्या सुखात संतुष्ट नव्हते! ते लोक म्हणजेच–खुद्द राजा आणि त्याच्या दरबारातले पदाधिकारी!

राजाने जनतेच्या सुखासाठी व कल्याणासाठी केलेल्या योजनांवर देखरेख ठेवण्यासाठी कांही लोकांची नियुक्ति केली होती. त्या लोकांनी एकदा आपली सभा भरवली व त्यात असा निर्णय घेतला की, 'राजाचे कल्याण म्हणजेच देशाचे कल्याण, राजाचे सुख तेच देशाचे सुख!' राजालाही या लोकांची बुद्धिमत्ता कौतुकास्पद वाटली. प्रसन्न होऊन राजाने त्यांना असलेली पहिली 'ज्ञानी' ही पदवी बदलून 'महाज्ञानी' अशी पदवी बहाल केली.

यानंतर 'महाज्ञानीं' नी एक समारंभ घडवला. त्यात असा ठराव पास केला की–"राजाला तसे पाहता सर्व सुखे प्राप्त आहेत, परंतु केवळ मनोरंजनाचीच कम-

तरता आहे." महाज्ञान्यांनी नंतर असा आदेश दिला की—दरबारी गायकांनी शीर्षासन करून त्या अवस्थेत गावे. विवश होऊन बिचारे गायक तसे गाऊ लागले व ही करमणूक पाहून राजा पोट धरधरून हसू लागला.

राजा व दरबारी कसे का असेनात—प्रजा शांत प्रवृत्तीची होती. त्यामुळे राज्यातले लोक दुःखी मनाने जेव्हा-तेव्हा किल्ल्याच्या मागील पर्वताकडे पहात रहात असत. या पर्वताच्या नावामुळेच राज्याला 'सोन्याची दरी' असे नाव मिळाले होते.

जनतेत एक अफवा प्रचलित होती की—त्या पर्वतात कुठेतरी एक खूप मोठी सोन्याची खाण आहे. कोणे एके काळी त्या भागावर एका गुणी व धर्मात्मा राजाचे राज्य होते. तो राजा केवळ एक उत्तम चित्रकारच नव्हे तर एक महान् शिल्पकारही होता. राजा खूपदा ध्यानमग्न होत असे व त्या अवस्थेत सोन्याची खाण असलेल्या जागेबद्दल त्याला संकेत मिळत असत.

त्या शिल्पकार राजाने सोन्याची एक अनुपम व अद्‌भुत सुंदर अशी एक स्त्रीची प्रतिमा घडवली. राज्यातील सर्व प्रजेला एका विशिष्ट दिवशी ही प्रतिमा सर्व प्रजाजनांना पहावयास मिळेल—अशा अर्थाची दवंडी पिटायची त्याने आज्ञाही दिली. परंतु त्याच्या दुष्ट मंत्र्याच्या कारस्थानामुळे राज्यात खळबळ माजली.

राज-सिंहासन व सोन्याची दरी—या दोहोंवर मालकी मिळवायची लालसा मंत्र्याच्या मनात उत्पन्न झाली. आपली इच्छा कशी पुरी करावी याचा तो विचार करू लागला. अनेक योजना त्याला मनात आल्या. शेवटी त्याने एक योजना पक्की केली. शेजारच्या राजाशी खलबत करून त्याने एका रात्री राज्यावर हल्ला करवला. किल्ल्याच्या रक्षक दलाने या हल्ल्याला मोठ्या धैर्याने तोंड दिले. आणि अशा प्रकारे युद्ध सुरू झाले.

अशातच एक विचित्र गोष्ट घडली. पृथ्वी अचानक कापू लागली. आणि किल्ल्याच्या मागील भागात मोठा स्फोट झाला. पर्वतावरून मोठमोठ्या शिळा गडगडत येऊन किल्ल्यावर कोसळल्या व अशा रीतीने किल्ला उध्वस्त झाला. त्याबरोबर तेथे लढणारे सर्व सैनिकही प्राणास मुकले. मंत्री व त्याच्या मदतीला आलेले सैनिकही गाडले गेले.

सूर्योदयानंतर जनतेच्या लक्षात आले की सुवर्णमूर्ति व तिचा शिल्पकार राजाही अदृश्य झाले आहेत. जनतेला वाटले की राजा कुठेतरी पळून गेला असावा आणि सुवर्णप्रतिमा शिळांखाली जमिनीत दबली गेली असावी.

या घटनेनंतर काही वर्षांनी अशी बातमी पसरली की जवळच्या अरण्यात राजासारखाच दिसणारा एक मुनि रहात आहे, परंतु त्याला भेटून त्याच्याशी बोलण्याचे धाडस कोणी केले नाही. काही लोकांचे असे मत होते की, राजा धबधब्यांतून शिरून त्यामागील मोठी गुहा पार करून पुढे कित्येक कोस दूर समुद्राकडे निघून गेला असावा. धबधबा व त्यामागील गुहा याबद्दल बरेच काही बोलले ऐकले गेले, पण कोणीही ते ओलांडून पलीकडे गेले नाही. कारण त्यांचा दृढविश्वास

होता की कोणी पलीकडे जायचे साहस केले. तर त्याला जिवंत परतणे अशक्य!

युद्धाचा परिणाम असा झाला की राज्य मंत्र्याला सहायभूत असणाऱ्या शेजारच्या देशाच्या राजाच्या ताब्यात गेले. तेथील निसर्ग—सौंदर्याबरोबरच तेथे मिळणाऱ्या सोन्याबद्दल लोभ उत्पन्न होऊन नव्या राजाने आपले पहिले राज्य छोट्या भावाच्या हाती सोपवले आणि पडक्या राजवाड्यापासून थोडा दूर एक नवा राजवाडा बनवून तो राहू लागला.

भूकंपाने उध्वस्त झालेला जुना किल्ला व राजवाड्याच्या जागी झाड-झाडोरा

उगवत गेला. जनता त्या जागी जायला-सुद्धा भिऊ लागली, कारण तिथे रात्रंदिवस भुता-प्रेतांचा संचार असल्याची अफवा पसरली होती! हळूहळू त्या उजाड झालेल्या भागात विषारी साप, अस्वले, इत्यादींचा संचार सुरू झाला.

परंतु आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे विनोद नावाचा एक तरूण त्या प्रदेशात निर्भयाने वावरत असे. लहानपणीच तो आईच्या प्रेमाला पारखा झाला होता. पण त्याचे वडील मात्र आपल्या पेशात चांगले प्रवीण होते. ते आपल्या मुलाची कधीच काळजी करीत नसत. त्यामुळे विनोद त्या निर्जन, तुटके अवशेष असलेल्या भागात स्वच्छन्द फिरत राही. कधी कधी भुकेने वखवख-लेल्या वाघांपासून आणि विषारी सापां-पासून युक्तीने त्याला आपले प्राण वाचवावे लागत.

एके दिवशी संध्याकाळी अचानक पश्चिमेकडील आकाश लाललाल झाले, वारा वाहायचा थांबला, शेकडो जंगली श्वापदांच्या गर्जना ऐकू येऊ लागल्या, थोड्याच वेळात वादळ सुटले आणि पूर्ण वनप्रदेश तडातड आवाजाने घुमून उठला!

शेतात काम करणारे व गल्ली, बोळात चालत असलेले लोक भयाने इतस्ततः पळू लागले. साऱ्या दरीत एकवार प्रतिध्वनि उठला! हाही एक भूकंपच होता. जुन्या किल्ल्याचे अवशेष असलेला भाग पुन्हा एकदा भूकंपाच्या आघाताने उसळला आणि तेथील शिळा उडून राजाच्या नव्या किल्ल्यावर पडल्या. किल्ल्याचे प्रमुख महा-द्वार तुटून भयंकर आवाज करीत धराशायी झाले! राजा घाबरून गेला, त्याने तावड-तोब 'महाज्ञानीं' ना बोलवून घेतले. क्रोधाने कापत तो त्यांच्यासमोर बोलू लागला–"किल्ल्याचे महाद्वार मोडून पडले आहे, तेव्हा ते निर्माण करणाऱ्या कारा-गिरांची मस्तकेही अशीच मातीत लोळली पाहिजेत."

यावर मंत्र्यांनी निवेदन केले–"प्रभु, चण्डमार्तण्ड, हा किल्ला व राजमहाल निर्माण करणारे कारागीर काही पिढ्यांपूर्वी जिवंत होते आता ते सर्व परलोकी गेले आहेत."

"म्हणून काय झाले? कर्ज घेतलेला माणूस मेला तर त्यांच्या वारसांना कर्ज फेडावे लागते ना? मी काही मूर्ख नाही." राजा म्हणाला.

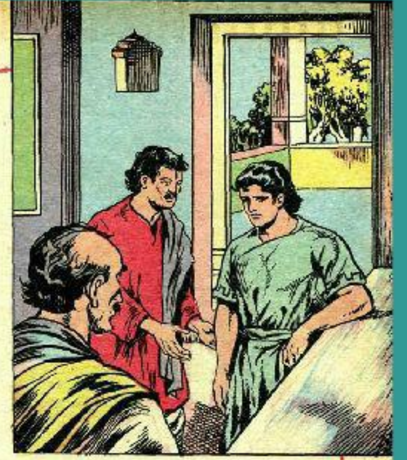
"आम्ही केवळ 'महाज्ञानी' आहोत, परंतु राजेसाहेब, आपण तर 'महा-महा-ज्ञानी' आहात!" प्रधानमंत्री म्हणाला.

विनोदचे आजोबा त्या किल्ल्याच्या निर्मितीच्या वेळी काम करणारे प्रमुख शिल्पकार व वास्तु-विशेषज्ञ होते. म्हणून सैनिक विनोदच्या वडिलांना पकडून घेऊन गेले व त्यांना राजासमोर उभे केले गेले.

"याचे डोके उडवा!" राजाज्ञा झाली.

एका दरबारी अधिकाऱ्याने विनयाने म्हटले–"महाराज, एवढ्या प्रचण्ड किल्ल्याच्या महाद्वारासाठी या माणसाचे एवढेसे डोके मातीत लोळवणे–ही शिक्षा पुरेशी नाही." त्या दरबाऱ्याला विनोदच्या वडिलांची दया आली होती!

"मग काय करावे? तुमचे काय मत आहे?" राजाने विचारले.

"या माणसाला एक हजार वर्षांची कारावासाची शिक्षा द्या." कोणा अधि-काऱ्याने सुचवले.

"वा, वा! एक हजार वर्षांची शिक्षा? अजब आहे!" राजा टाळ्या पिटीत म्हणाला.

अशा प्रकारे विनोदचे वडील कैदी झाले. हे पाहून विनोद व्याकुळ झाला. 'आपले म्हणावे' असे वडिलांशिवाय त्याला कोणी नव्हते, असली कठीण शिक्षा देणाऱ्या राजाची भर सभेत निन्दा करावी असे त्याच्या मनात आले. पण त्याच्या हितैषी लोकांनी त्याला कसेबसे शांत केले.

"विनोद तू रागाने राजाची निन्दा केलीस तर तुझीही तुझ्या वडिलांसारखीच अवस्था होईल. तू असा आवेशात येऊ नकोस. आपण तुझ्या वडिलांना सोडवण्याचा प्रयत्न करू."

परंतु वर्षभर सुद्धा कैद न भोगता विनोदचे वडील कारावासात मृत्यु पावले.

ही बातमी एकून राजा दुःखाने मंत्र्यांना म्हणाला–"पाहिलंत, या कैद्याने नऊशे नव्याण्णव वर्षांची शिक्षा वाचवली?"

हे एकून मंत्र्यांपकी एक म्हणाला–"महाराज, माझी एक कल्पना आहे. पित्याच्या संपत्तीला पुत्र वारस बनत असेल तर कारावासाच्य शिक्षेचाही तो वारस का बनू नये?"

"शाबास, काय बोललास! त्या मृत माणसाच्या मुलाला ताबडतोब धरून आणून कैदेत ठेवा." राजाने सेवकाला आज्ञा दिली.

विनोदला या राजाज्ञेबद्दल कळताच तो जंगलाकडे निघून गेला.

जंगलाजवळ तो पोचला तेव्हा रात्र झाली होती. चहूकडे दाट अंधार पसरला होता. पण विनोदला त्या जंगलातील झाडझाडोऱ्यांतून फिरायची सवय होती म्हणून मोठ्या सहजपणे तो त्या अवशेषांजवळ पोचला. आणि तिथल्या नेहमीच्या दगडावर बसला. तोवर चंद्रोदय होऊन जंगलात चांदणे पसरले. बराच वेळ वडिलांच्या मृत्युमुळे अश्रू ढाळून, थकून तो झोपी गेला.

परंतु थोड्याच वेळात तो जागा झाला. त्याने पाहिले–समोर काही विशेष प्रकाश पसरला होता. चन्द्राचा प्रकाश तर तो नक्कीच नव्हता! विनोदला तेथे खडबडीत दगडांशिवाय कधीच काही पहायला मिळाले नव्हते.

पण आता त्याला त्या भागात एक गुहा दिसून आली. त्या गुहेत चकचक चमकणारी एक आकृति उभी होती. विनोद त्या दिशेने चालू लागला. गुहेजवळ गेल्यावर त्याला दिसले की, तेथे हातात कमल घेतलेली एक स्त्रीची सुवर्णप्रतिमा उभी आहे! विनोदच्या आश्चर्याला पारावार राहिला नाही.

दुसऱ्याच क्षणी त्याला आठवले की सोन्याच्या दरी बद्दल आपण एक पौराणिक कथा ऐकली होती–शिल्पकलेत निष्णात असलेल्या एका राजाने बनवलेली तीच ही मूर्ति असावी!

विनोद त्या प्रतिमकेडे निर्निमेष पहात राहिला. थोड्या वेळाने त्याला शंका आली–आपण ही मूर्ति पूर्वी कुठेतरी नक्की पाहिली आहे! पण अशी प्रतिमा असेल यावर त्याचा विश्वास नव्हता. कारण जेव्हापासून 'सोन्याची दरी' राज्यावर नव्या राजाचा अधिकार सुरू झाला, तेव्हा-पासून त्या राज्यात कलांना प्रोत्साहन देणे जणू बंदच झाले होते!

विनोदने मूर्तिला स्पर्श केला! त्यावेळी त्याला झालेला आनंद वर्णनातीत होता! तन्मय होऊन त्याने मूर्तिच्या हातातील कमलावर हात ठेवला. त्यावेळी प्रतिमेच्या बोटातील एक अंगठी घसरून त्याच्या बोटात बसली.

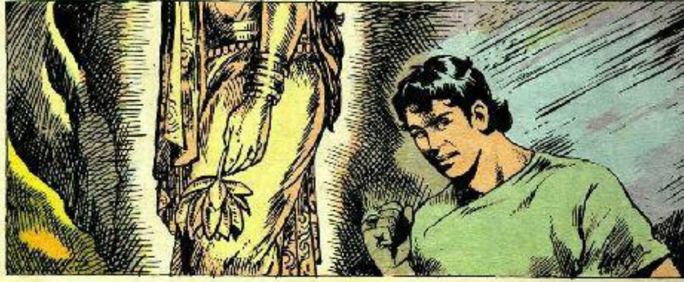
अंगठी पाहून विनोद चकित झाला! त्याला अवर्णनीय आनन्द वाटला. त्या मूर्तिकडे टक लावून पहात तो तिथेच बसला. आणि दुसऱ्याच क्षणी त्याच्या शरीरात नशेसारखा सचार झाला.

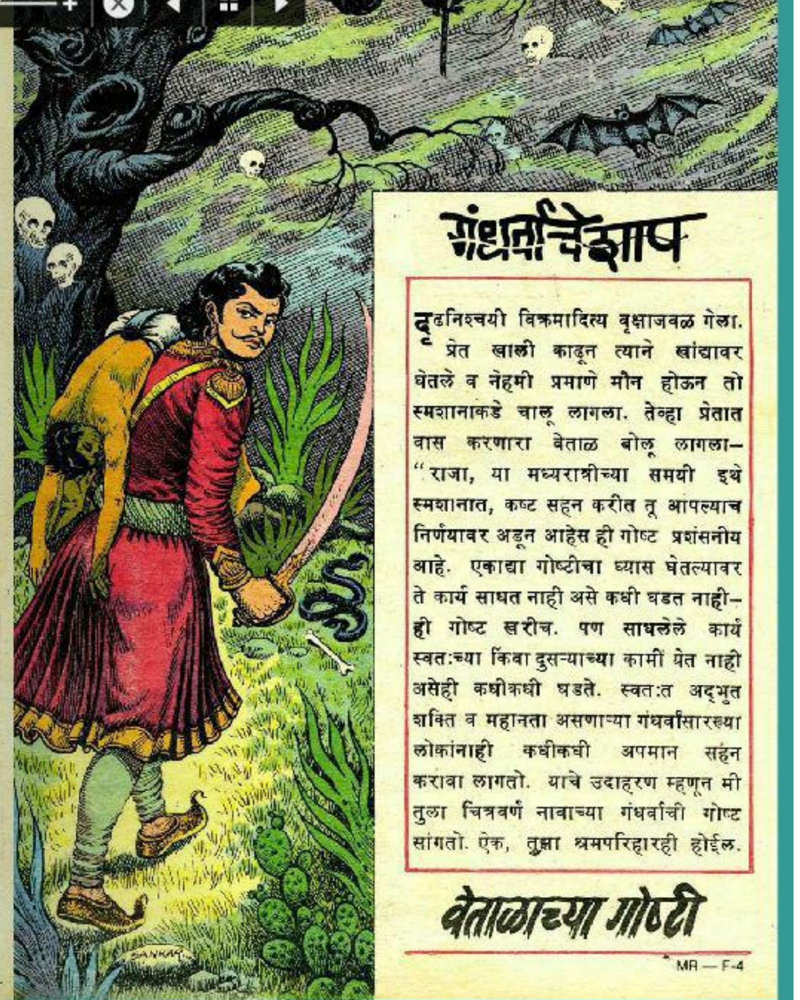
त्या अवस्थेत एक कंठस्वर त्याला जणू आव्हान देत विचारू लागला–"तू या सुवर्णमूर्तीत प्राणसंचार करण्याचे रहस्य जाणू इच्छितोस?"

"हां, हां, जरूर इच्छा आहे माझी." विनोदने उत्साहाने उत्तर दिले.

"मग तू या मूर्तीच्या रक्षणाची व्यवस्था करून धबधब्यामागील गुहेत प्रवेश कर. गुहा ओलांडून गेल्यावर नवीन प्रदेशात तुला एक देवी दिसेल. त्या देवीकडून तुला हे रहस्य कळेल. जेव्हा ही सुवर्णमूर्ती सजीव कन्येत परिवर्तित होईल, तेव्हा तिच्याशी विवाह करण्यासाठी देवीकडे वर माग." त्या अज्ञात कंठाने सांगितले.

(क्रमशः)

गंधर्वाचे शाप

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य वृक्षाजवळ गेला. प्रेत खाली काढून त्याने खांद्यावर घेतले व नेहमी प्रमाणे मौन होऊन तो स्मशानाकडे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात वास करणारा वेताळ बोलू लागला–"राजा, या मध्यरात्रीच्या समयी इथे स्मशानात, कष्ट सहन करीत तू आपल्याच निर्णयावर अडून आहेस ही गोष्ट प्रशंसनीय आहे. एखाद्या गोष्टीचा ध्यास घेतल्यावर ते कार्य साधत नाही असे कधी घडत नाही–ही गोष्ट खरीच. पण साधलेले कार्य स्वतःच्या किंवा दुसऱ्याच्या कामी येत नाही असेही कधीकधी घडते. स्वतःत अद्‌भुत शक्ति व महानता असणाऱ्या गंधर्वासारख्या लोकांनाही कधीकधी अपमान सहन करावा लागतो. याचे उदाहरण म्हणून मी तुला चित्रवर्ण नावाच्या गंधर्वाची गोष्ट सांगतो. ऐक, तुझा श्रमपरिहारही होईल.

वेताळाच्या गोष्टी

वेताळ गोष्ट सांगू लागला–चित्रवर्ण नावाच्या गंधर्वाने इतर गंधर्वांच्या तोंडून पृथ्वीवरील सौंदर्याबद्दल ऐकले, तेव्हा हे सौंदर्य निरखण्याचा निश्चय करून तो पृथ्वीलोकाकडे निघाला.

आकाशमार्गाने येतायेता चित्रवर्णाने एक सुंदर उद्यान पाहिले. उद्यानांत रंगीबेरंगी फुले वाऱ्याच्या प्रवाहात सुरेख डोलत होती. काही फुलांचा सुगंध वातावरणांत दरवळला होता. ते अनपम सौंदर्य पाहून चित्रवर्ण मोहित झाला. त्याला काही वेळ इथे घालविण्याची इच्छा झाली. आणि तो त्या उद्यानातील एका कुंजाजवळ अवतरला!

उद्यानाच्या अनुपम सौंदर्याने मुग्ध होऊन चोहोबाजूंना पहात असताना एक ठिकाणी चित्रवर्णाला काही तरूण स्त्रिया दिसल्या. गंधर्वलोकात सुद्धा कधी न दिसणाऱ्या अद्भुत लावण्याने नटलेली सौंदर्याची मूर्तीच अशी एक युवती त्यांच्यात होती!

मंत्रमुग्ध झाल्यासारखा चित्रवर्ण त्या तरुणीकडे चालू लागला. त्याला पाहून सर्वजणी आश्चर्यात पडल्या. त्या सुंदरीवर दृष्टि स्थिरावत तो तिला म्हणाला–"हे सुंदरी, मी चित्रवर्ण नावाचा गंधर्व. आपणासारखे अनुपम सौंदर्य मी गंधर्वलोकातही कुठे पाहिले नाही. आपण कोण?"

या प्रश्नाचे उत्तर त्या युवतींपैकी एकीने दिले–"ही शरच्चंद्रिका राज्याची युवराज्ञी नलंदादेवी."

"ओहो, असे आहे होय? मी तुमच्या या युवराज्ञीला आमच्या गंधर्वलोकात घेऊन जातो." असे म्हणून चित्रवर्णने युवराज्ञीचा हात पकडला.

युवराज्ञी भिऊन एकदम किंचाळली. एक राजसैनिक तिथे धावत आला व गंधर्वाशी लढण्याकरता त्याने तलवार उपसली.

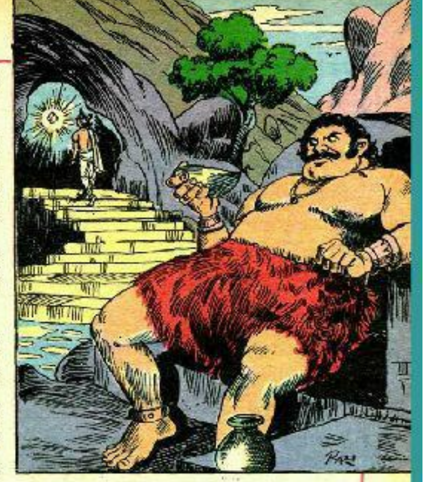
हे पाहून विकट हास्य करीत गंधर्व म्हणाला, "अरे बाबा, मी कोण आहे हे तुला माहीत नाही, म्हणूनच तू माझ्याविरुद्ध तलवार उचलू घजलास- खरे ना?"

"मी युवराज्ञीचे रक्षण करण्यासाठी नेमलेला सैनिक आहे, लढाऊ वीर आहे. तू त्यांचा हात पकडला आहेस, मी तुला नक्कीच कैद करणार. तू कोणीही अस, मला काय करायचय!" त्या वीराने रागाने उत्तर दिले.

हे ऐकून चित्रवर्णने चिडून त्या योध्याला शाप दिला, "अरे नीच माणसा, मी विशेष शक्ति असणारा गंधर्व आहे. तू माझ्यावर तलवार उगारायचा अपराध केलास–मी तुला याची शिक्षा दिल्यावाचून सोडणार नाही. मी असा शाप देत आहे की तू ताबडतोब लुळा होशील."

परंतु चित्रवर्णच्या शापाचा त्या योध्यावर काहीही परिणाम झाला नाही. योध्याच्याही क्रोधाला सीमा राहिली नाही, आणि तो चित्रवर्णाच्या गळ्यावर वार करणार तोच युवराज्ञीचा हात सोडून देऊन विजेसारखा अदृश्य झाला.

एका सामान्य माणसावरही आपल्या शापाचा काही परिणाम न झाल्याचे चित्रवर्णला मोठे आश्चर्य वाटले. आणखी थोडी यात्रा केल्यावर चित्रवर्ण संध्याकाळी एका वनात पोचला. थोडी पावले टाकतोय तोच एका डोंगराच्या गुहेतून प्रकाश किरण

बाहेर येत असलेले त्याने पाहिले. कसला प्रकाश आहे हे पाहण्यासाठी तो गुहेच्या तोंडाशी पोचला, तेव्हा गुहेच्या मध्यावर लटकत असलेले एक. रत्न त्याला दिसले.

असा अद्भुत प्रकाश फेकणारे रत्न त्याने पूर्वी कधीच पाहिले नव्हते. मग काय, ते रत्न घेऊन जाऊन गंधर्व राजाला अर्पण करावे या उद्देशाने तो गुहेत शिरू लागला.

एवढ्यात मागून एक भयंकर आवाज आला–"अरे, तू कोण आहेस?"

चित्रवर्णने मागे वळून पाहिले अन् त्याला एक अक्राळविक्राळ राक्षस समोर उभा असलेला दिसला. त्याने रागाने चित्रवर्णला

विचारले—"तू माझ्यां गुहेत काय म्हणून शिरत होतास?"

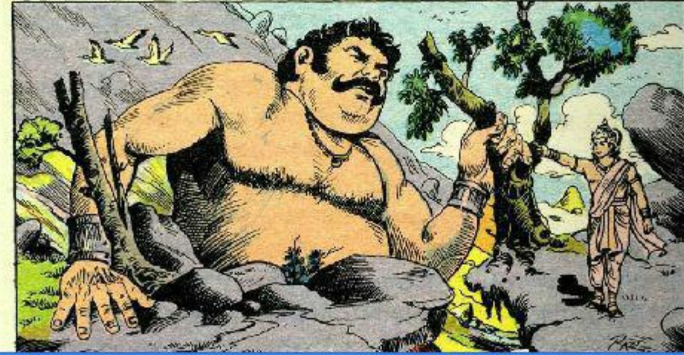
थोडासुद्धा विचलित न होता चित्रवर्ण उत्तरला—"अद्‌भुत प्रकाश फेकणारे हे रत्न मला फार आवडलं. ते घेऊन जावं म्हणून मी गुहेत जात होतो."

"दुसऱ्याची संपत्ती लुटायचं मनात आणणाऱ्या तुझ्यासारख्या चोराला मी जिवन्त सोडत नसतो. थांब, आत्ताच तुला पकडून खाऊन टाकतो." असे म्हणत राक्षस पुढे येऊ लागला.

विकट हास्य करीत चित्रवर्ण म्हणाला—"अरे अधमा, विशेष शक्ति असणारा गंधर्व आहे मी. तू माझं काही वाकडं करू शकत नाहीस. मी मनात आणलं तर तुझी अवस्था 'मेल्यातच जमा' अशी करू शकतो, समजलास? आपले प्राण वाचवायचे असतील तर तावडतोब ते रत्न माझ्या हातावर ठेव अन् माझी क्षमा माग. काय?"

गंधर्वाचे बोलणे ऐकून राक्षस आणखीच उत्तेजित होऊन गरजला—"अरे, उगीच बढाया मारू नकोस. आत्ता तुला माझ्या मुठीत दाबून तुझ्या हाडांचं चूर्ण करून टाकतो बघ." असे म्हणत राक्षस चित्रवर्णावर तुटून पडला.

पण चित्रवर्ण चपळाईने राक्षसाच्या हाती न सापडता हवेत उडाला आणि त्याला शाप दिला—"दुष्ट राक्षसा, जीव असूनही अचेतन खेळण्याप्रमाणे तुझी अवस्था होवो."

परंतु राक्षसावर काहीच परिणाम न झाल्याचे पाहून चित्रवर्णाला अति आश्चर्य वाटले, आणि त्याच्या मनात आले—पृथ्वीलोकातल्या रहिवाश्यांवर शापाचा परिणाम होत नसावा.

गंधर्व त्याच वनात आणखी थोडा पुढे गेला. तेव्हा एके ठिकाणी एक म्हातारा तहानेने तडफडत असलेला त्याला दिसला. चित्रवर्णाने आसपास पाणी शोधले पण त्याला कुठेच पाणी दिसेना.

इतक्यात एका झाडाखाली तप करीत बसलेला एक मुनि त्याला दिसला. चित्रवर्ण त्याच्या जवळ जाऊन हात जोडून नम्रपणे म्हणाला—"स्वामीजी, इथे जवळच एक वृद्ध तहानेने तडफडत आहे. आपल्या कमंडलुतलं थोडं पाणी देण्याची कृपा करावी."

त्या मुनीने डोळे उघडले, चित्रवर्णाकडे क्रोधाने पहात तो म्हणाला—"अरे दांभिका, मधेच हाका मारून तू माझ्या तपात विघ्न आणलंस. थांब, याबद्दल तुला चांगली शिक्षा देतो." असे म्हणून मुनिने कमंडलुतले थोडे पाणी हातावर घेतले.

चित्रवर्ण पुन्हा विनयपूर्वक म्हणाला—"मुनिवर, आपण रागावू नये. तहानेने तडफडणाऱ्या एका वृद्धाला वाचविण्यासाठीच मला आपले ध्यान भंग करावे लागले."

"कारण काहीही असेल, तुला शिक्षा झालीच पाहिजे." असे म्हणून हातातले

पाणी चित्रवर्णावर उडवत मुनिने शाप उच्चारला–"तू मुका हो."

परंतु चित्रवर्णावर मुनिचा हा शाप प्रभाव पाडू शकला नाही. मुनिच्या अहंकाराबद्दल आता चित्रवर्ण ही संतापला व त्याने उजवा हात हवेत हलवत उलट मुनिला शाप दिला– "तू आत्ताच शिळा होऊन पडशील."

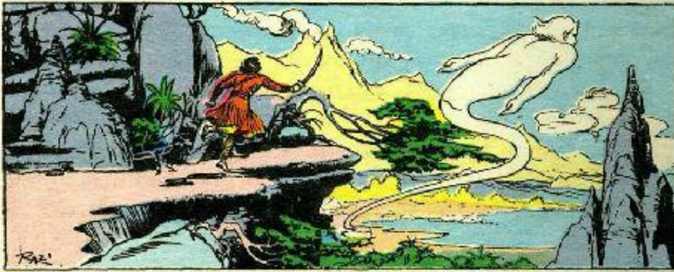
दुसऱ्याच क्षणी तो मुनि शिळा होऊन पडला.

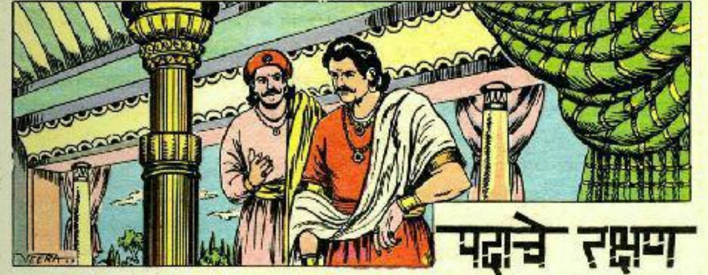
एवढी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा, विशेष प्रकारच्या शक्ति प्राप्त असलेल्या गंधर्ववंशी चित्रवर्णाच्या शापांचा एक सामान्य सैनिक व एक राक्षस यांच्यावर काहीही परिणाम झाला नाही, परंतु एक तपस्वी मुनि मात्र त्याच्या शापाला बळी पडला. तो योद्धा किंवा राक्षस यांच्यात काही विशेष शक्ति होती का? या शंकेचं समाधानकारक उत्तर दिलं नाहीस तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे-तुकडे होतील.

यावर विक्रमादित्य म्हणाला–" सहजपणे प्राप्त असणाऱ्या महान् शक्तीचा उपयोग आपल्या तुच्छ स्वार्थासाठी करायचा प्रयत्न चित्रवर्णाने केला. राजकुमारीला पकडताना, तिच्या रक्षणासाठी कर्तव्य-पालन करण्यास सिद्ध अशा सैनिकाला त्याने शाप दिला–म्हणून तो शाप खरा झाला नाही. त्याचप्रमाणे राक्षसाचे रत्न चोरायला जाऊन उलट त्याने रत्नाच्या मालकालाच शाप दिला, म्हणून तोही शाप राक्षसाचे काहीही वाकडे करू शकला नाही. चित्रवर्णाचं कार्यच अधर्मयुक्त होतं. आता राहिला–मुनीच्या बाबतीत गंधर्वाचा शाप सफल होण्याचा प्रश्न? यावेळी चित्रवर्ण दयेने प्रेरित होऊन एका म्हाताऱ्याला मदत करू पहात होता, परंतु मुनिला अहंकार होता. त्याची वृत्तिही अधर्माची होती. झाले, याचं तात्पर्य असं नव्हे की तो योद्धा किंवा राक्षस यांच्याजवळ कांही विशेष शक्ति होत्या!"

अशाप्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

(कल्पित)

पदाचे रक्षण

कोसल देशावर राजा शैलेन्द्रवर्मा राज्य करीत होता. एके दिवशी काही कारणाने दरबारी विदुषक शकट याच्यावर राजाची इतराजी झाली. 'यापुढे आपलं तोंड मला कधीही दाखवू नकोस.' अशी आज्ञा राजाने त्याला फर्मावली.

शकटाचे दुर्भाग्य एवढ्यानेच संपले नाही. त्याच दिवशी विदर्भ देशातून दामोदर नावाचा विदुषक शैलेन्द्रवर्माला भेटायला आला. त्याच्या बोलण्याने राजा फार खुश झाला. आपला विदुषक शकट याच्यावर खप्पा मर्जी झाली होतीच, त्यामुळे या दामोदरलाच शकटच्या जागेवर विदुषक म्हणून नेमावे असे राजाच्या मनात आले.

या विचारावर शैलेंद्रवर्माने मंत्री मंगलकाकडे सल्ला विचारला.

मंगलक म्हणाला–"प्रभु, यापूर्वीही आपण अनेक वेळा शकटवर नाराज झालात, तरीही आपल्या चमत्कारपूर्ण बोलण्याने त्याने आपले मनोरंजनही केले आहे. त्यामुळे माझे असे मत आहे की त्याला आणखी एक संधी द्यावी."

यानंतर मंगलकने शकटला बोलवून घेऊन दरबारातल्या आपल्या पदाचे रक्षण करण्यासाठी जागरूक रहाण्याचा सल्ला दिला.

दुसऱ्या दिवशी राजा व मंत्री काही गोष्टींवर विचारविनिमय करीत असताना शकट एक काळा बुरखा पांघरून तेथे आला व म्हणाला–"महाराज, मी तोंड दाखवू नये–अशी आज्ञा आपण दिली, म्हणून नाइलाजाने मला बुरख्याचा आधार घ्यावा लागला. पण आपण मला बोलायला बन्दी केली नाही न? मला असं कळलं की आपण माझं पद दुसऱ्या कोणाला देऊ पहात आहात. माझी आपणाला अशी

रतन देसाई

विनन्ति आहे की–आपण मला माझ्या जागेवरून दूर करू नये. खूप वर्षे मी आपल्याच आश्रयावर जगत आहे."

शकटाचा अवतार पाहून मोठ्या कष्टाने आपले हसू दाबत राजा शैलेन्द्रवर्मा म्हणाला–"मला असं वाटतंय की विदर्भातून आलेला दामोदर आपल्या दरबारचा विदुषक होण्यास सर्वस्वी योग्य आहे. पण तू आपले पद वाचवू इच्छित असशील तर तुला आणखी एक संधी द्यायला माझी काही हरकत नाही."

"महाराज, आज्ञा व्हावी, यासाठी मला काय करायला हवे?" शकटने विचारले.

"ऐक तर, उद्याच्या दरबारात तुला दामोदरची असं म्हणून स्तुति करावी लागेल की–त्याच्यासारखा विदुषक अलम दुनियेत दुसरा कोणी नाही. पण त्याबरोबरच तुला ही खबरदारी घ्यावी लागेल की हे करीत असताना तू स्वतःची निन्दा करायची नाहीस आणि स्वतःला कमी लेखायचे नाहीस. अशा प्रकारे चतुर भाषणानेच तू आपल्या पदाचे रक्षण करू शकशील." राजाने आपली अट सांगितली.

दुसऱ्या दिवशी शकटने राजसभेत दामोदरची अशी स्तुति केली–दामोदरची बरोबरी करू शकेल असा विदुषक दुनियेत अन्यत्र कुठेही नाही. माझ्यासारख्या महान विदुषकाच्या जागी दुसऱ्या कोणाला नेमायचे महाराजांच्या मनात आले तर त्यासाठी दामोदरच सुयोग्य माणूस आहे.

दरबारच्या सर्व सदस्यांना शकटच्या या बोलण्याने विस्मय वाटला. त्यांना हे समजेना की या संदर्भात असल्या गोष्टी करायची शकटला जरूरच काय होती!

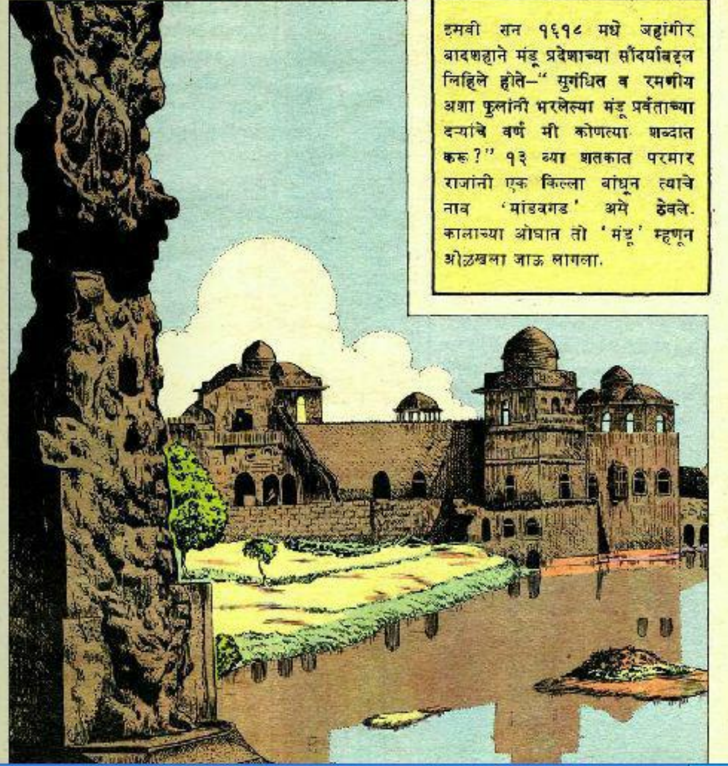
राजाने आनंदित होऊन टाळ्या वाजवून म्हटले–"शकटचे स्थान कायम शकटकडेच राहील." यानंतर सिंहासनावरून उतरून येऊन शकटला आलिंगन दिले.

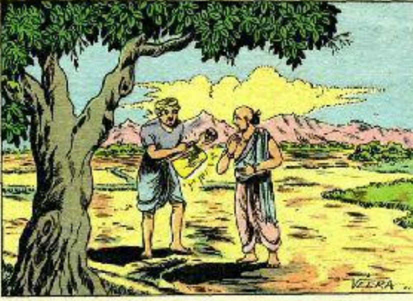
यानंतर राजा शैलेन्द्रवर्माने विदर्भातून आलेल्या दामोदरचा सन्मान केला. त्याची पाठवणी करून शकटलाही अनेक उपहार दिले.

मंडू

इसवी सन १६१८ मध्ये जहांगीर बादशहाने मंडू प्रदेशाच्या सौंदर्याबद्दल लिहिले होते–" सुगंधित व रमणीय अशा फुलांनी भरलेल्या मंडू पर्वताच्या दऱ्यांचे वर्ण मी कोणत्या शब्दात करू?" १३ व्या शतकात परमार राजांनी एक किल्ला बांधून त्याचे नाव 'मांडवगड' असे ठेवले. कालाच्या ओघात तो 'मंडू' म्हणून ओळखला जाऊ लागला.

एके दिवशी एक शेतकरी जमीन खोदत असताना त्याचे फावडे एका बारक्या दगडावर आपटले व ते सोन्याचे झाले. त्या दगडाचे महात्म्य शेतकऱ्याला कळले नाही, पण एका लोहाराला ते कळून आले व शेतकऱ्याकडून दगड घेऊन तो निघून गेला.

दगडाच्या मदतीने अपार धन मिळवून थोड्याच दिवसात तो लोहार 'कुबेर' बनला. खूप दिवसांनी त्याने तो दगड जयसिंह देवराजला दिला. असे मानले जाते की त्या दगडाच्या सहाय्याने राजाने जो धनसंग्रह केला त्यातून त्याने हा किल्ला बांधला.

काही काळाने राजाही त्या दगडापासून धन मिळवून तृप्त झाला. सर्व जवाहर व सोने त्याने लोकांना वाटून टाकले. शेवटी एका पुरोहिताची पाळी आली, तेव्हा तो दगडच त्याने त्याच्या हातावर ठेवला. हाती दगड पाहून रागावलेल्या पुरोहिताने तो नदीत भिरकावून दिला. अशा प्रकारे तो अद्भुत दगड कायमचा पाण्यात गेला. (नर्मदेत सापडणाऱ्या शाळिग्रामात सोने असते म्हणतात!)

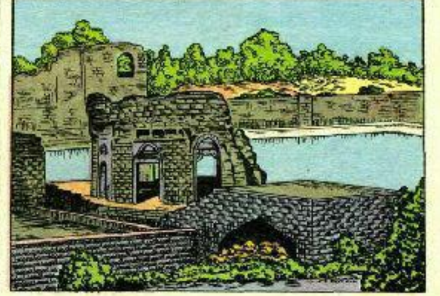
कालान्तराने राजाने निर्मिलेला दुर्गही कालौघात नष्ट झाला बाज बहादुर जेव्हा माळव्याचा शासक झाला तेव्हा दुर्गाच्या काही महालांचा पत्ता लागला, आणि त्याने त्यांची दुरुस्ती केली. त्याच प्रदेशात राहणाऱ्या रूपमती नामक युवतीवर त्याचे प्रेम बसले. ते दोघेही उत्तम गायक-गायिका होते.

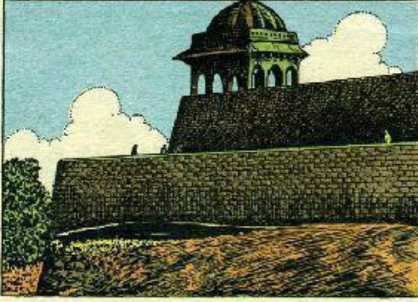

बाजबहादुरने रूपमतिजवळ विवाहाचा प्रस्ताव मांडला तेव्हा ती म्हणाली–"मी नर्मदेची कन्या आहे. नर्मदेच्या पाण्यात स्नान केल्याशिवाय मी एकही दिवस काढू शकत नाही." आता नर्मदा नदी पहाडावर कशी न्यावी? ही अडचण सोडवण्यासाठी बाजबहादुराने नदीची प्रार्थना केली.

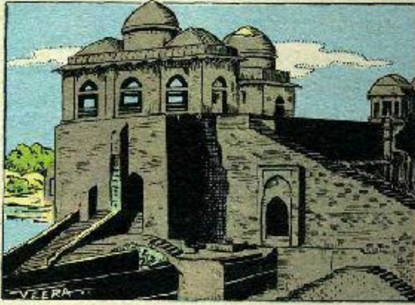
एके दिवशी नर्मदा नदी स्वप्नात येऊन म्हणाली–"तू पहाडावरील चिंचेच्या झाडाखाली खोद. मी तेथे झऱ्याच्या रूपात अवतरित होईन." त्याने त्याप्रमाणे खोदताच तेथून एक झरा फुटून तो ऊर्ध्वमुखी होऊन वाहू लागला. ते आजही 'रेवाकुण्ड' म्हणून प्रसिद्ध आहे.

माळव्यावर एकदा अकबराने हल्ला केला. संगीत–कलेतच व्यस्त राहिलेला बाजबहादुर या सैन्याला तोंड देऊ शकला नाही. रूपमतीने आत्महत्या केली. पण ज्या महालात ती राहिली तो 'रूपमति महाल' आजही पहावयास मिळतो.

कालप्रवाहाचे धक्के खाऊनही रमणीय निसर्गाच्या सान्निध्यात राहणाऱ्या एकाद्या मौन यति सारखा स्थिर राहून, प्राचीन वैभवाची साक्ष देत उभा आहे.

बाजबहादुराने आपले शेवटचे दिवस अकबराच्या दरबारात घालवले. त्याच्या अद्भुत संगीतामुळे तो अकबराचा स्नेहपात्र बनला, तरीसुद्धा कायम आपल्या मंडू व रूपमती यांच्या आठवणीत हरवल्या सारखाच तो रहात असे.

जादूची शिडी

मलयगिरीचा राजा महिपाल एकदा राजसभेत काही चर्चा करीत असताना, वितभर लांब दाढी असलेला एक कुबडा म्हातारा तेथे आला. त्याच्या पाठीवर एक शिडी होती. राजाला प्रणाम करून तो म्हणाला–"महाराज, माझे रक्षण करा."

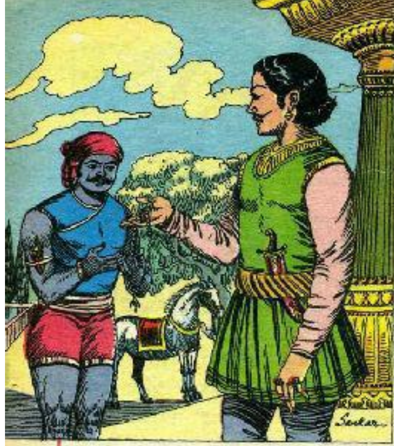
"बोल, कसलं संकट आलं आहे तुझ्यावर? मी अवश्य तुला मदत करीन." राजाने त्याला आश्वासन दिले.

कुबडा म्हणाला–"महाराज, आयुष्यभर कष्ट करून मी ही शिडी मिळवली. पण ती पळवून तिच्या मदतीने द्रव्यार्जन करायच्या विचाराने मानसिंह डाकू माझ्या मागे लागला आहे.

राजाने त्या म्हाताऱ्यासाठी किल्ल्यातच रहाण्याची व्यवस्था केली व त्याच्या रक्षणासाठी दोन पहारेकरीही नेमले. मानसिंहाला जेव्हा या गोष्टीचा पत्ता लागला, तेव्हां पहारेकऱ्यांच्या डोळ्यांत धूळ फेकून त्याने किल्ल्यात प्रवेश केला. पण जंग जंग पछाडूनही त्याला शिडी मिळालीच नाही. परंतु जाताना त्याने बऱ्याच किमती वस्तु चोरून नेल्या. पहारेकरी त्याच्या मागे लागले, पण त्यांना यश मिळाले नाही.

शेवटी राजा महिपाल स्वतःच डाकूला पकडण्यासाठी निघाला. हेरांकडून मिळालेल्या माहितीप्रमाणे त्याच्या निवासस्थानी पोचण्यासाठी राजा डोंगराळ भागात पोचला.

परंतु डाकूने राजाला थोड्या दुरूनच पाहिले होते. राजाला फसवण्यासाठी गुराख्याच्या वेषात राजाकडे येऊन तो म्हणाला–"महाराज, या समोरच्या गुहेत रत्नांचे ढीग आहेत. मला गुराख्याला त्याचा काय उपयोग? आपल्याला त्याचा जास्त चांगला उपयोग होईल."

राजाला त्याच्या बोलण्याचे आश्चर्य वाटले व घोड्यावरून उतरून त्याने गुहेत प्रवेश केला. डाकूने तावडतोब एक जड शिळा सरकवून गुहेचे तोंड बंद केले आणि राजाच्या घोड्यावर बसून गडाकडे निघून गेला.

गडात पोचल्यावर राजाचा धाकटा भाऊ अनंगपाल याला भेटून तो म्हणाला–"प्रभु, जंगलात माझी अन् राजाची भेट झाली. ते म्हणत होते की भौतिक सुखांचा वीट येऊन आपण संन्यास घेणार आहोत. आजपासून राज्यशासनाची जबाबदारी आपण शिरावर घ्यायला हवी. मी सांगत असलेल्या हकीकतीची साक्ष म्हणजे हा घोडा! महिपालचा घोडा पाहून डाकूच्या बोलण्यावर अनंगपालचा पूर्ण विश्वास बसला. आता आपण राजा होणार–या आनंदात गळ्यातला हार काढून त्याने मानसिंहाला बक्षिस दिला."

हार उलटा पालटा करून पहात मानसिंह डाकू म्हणाला–"महाराज, आपण जादूची शिडीही दिलीत तर जास्त आनंद वाटेल."

जादूच्या शिडीचे नाव ऐकल्याबरोबर अनंगपालला शंका आली. डाकूला पकडण्यासाठी त्याने सेवकांना पुकारले. परंतु तेवढ्यात डाकू तेथून पळून गेला.

चिडूनच डाकू गुहेजवळ पोचला. तोंडावरची शिळा बाजूला करून तो गुहेत गेला. महिपालला म्हणाला–"आपण दोघे भाऊ राम-लक्ष्मणांसारखे आहात ही गोष्ट मी राज्यांत सर्वत्र ऐकलेली आहे, म्हणूनच आपली परीक्षा घेण्यासाठी मी हा उद्योग केला! आपला भाऊ लक्ष्मण नव्हे, रावण आहे रावण! आपण संन्यासी होणार, असे मी त्याला सांगितले, तेव्हा प्रसन्न होऊन त्याने मला हा हार दिला. पहा, असे म्हणून अनंगपालने दिलेला कंठहार त्याने राजाला दाखवला.

राजाचा क्रोध अनावर झाला, तो तडक किल्ल्यात परत येऊन अंत:पुराकडे निघाला, तेवढ्यात त्याला पाहून कुबड्याने ताडले की स्वारी रागात आहे! मुद्दाम मधे येऊन तो राजाला म्हणाला–"महाराज, आपण माझ्याकडे आलात तर एक अद्भुत आश्चर्य दाखवतो."

काय प्रकार आहे, तो पहावा म्हणून राजा कुबड्याबरोबर त्याच्या निवासस्थानी गेला, त्याच्या सांगण्यावरून त्या शिडीवर चढून गच्चीत गेला. तेथे राजाला एक विचित्र दृश्य दिसले–राजाचे वडील मृत्युशय्येवर पडले आहेत. त्यांनी महिपालला जवळ बोलवून बाजूला उभ्या असलेल्या दहा वर्षाच्या अनंगपालकडे बोट दाखवून म्हटले–"बाळा, तुझ्या छोट्या भावाला कसलीही कमतरता पडणार नाही, याबद्दल नेहमी जागरूक रहा. बाळबुद्धिमुळे त्याने कधी काही चूक केली तरी ती पोटात घाल अन् त्याला प्रेमाने वागव."

महिपाल अनंगपालला जवळ घेऊन बोलला–"बाबा, आपण काळजी करू नका. मी याला माझ्या प्राणांपेक्षा अधिक जपेन."

नंतर महिपाल शिडीवरून उतरून कृतज्ञता व्यक्त करीत त्या वृद्धाला म्हणाला–"आज केवळ तुझ्यामुळेच माझ्या भावाचे प्राण वाचले. मी आपल्या वडिलांना दिलेल्या वचनाचे पालन करू शकलो. तू माझ्याजवळ तुला हवे ते माग."

"प्रभु, माझी आपणाकडून इतकीच इच्छा आहे की माझ्या या शिडीचे मानसिंहापासून रक्षण व्हावे, माझी अन्य कसलीही इच्छा नाही. या जादूच्या शिडीच्या मदतीने सर्वांना शत्रूच्या भयापासून मुक्त करून चांगले नाव मिळवण्याची माझी इच्छा आहे." कुबडा म्हातारा म्हणाला.

थोडा विचार करून राजा म्हणाला–"या शिडीचे महात्म्य 'शत्रुपासून रक्षण' इतकेच आहे ना? अशा परिस्थितीत तू जर शत्रुच्या बाबतीत विचार करीत असशील तर हे सर्व निरर्थक आहे. तू आत्ताच्या आत्ता किल्ला सोडून जा. तुझी अडचण दूर होईल."

किल्ल्यातून बाहेर न काढण्याबद्दल वृद्धाने राजाला खूप विनवले, पण राजाने त्याचे काहीही ऐकून घेतले नाही, आणि त्याला किल्ल्याबाहेर काढले.

राजाची निन्दा करीत शिडी खांद्यावर घेऊन कुबडा चालू लागला. तो थोडा पुढे जातो तोच डाकू समोरून आला व जबरदस्तीने शिडी हिसकावून घेऊन जंगलात पळून गेला. कुबडा म्हाताराही त्याच वाटेने मागोमाग चालू लागला. जंगलात पोचल्यावर शिडीचे रहस्य जाणण्यासाठी डाकूने ती एका झाडाला टेकवली आणि सर्व पायऱ्या चढून वर गेला. तेथे दोन राजसेवकांनी त्याला धरले व ते म्हणाले– "अरे, तू जे अपराध केले आहेस, त्याची शिक्षा म्हणून तुला सुळावर चढवण्याची आज्ञा राजाने दिली आहे." असे म्हणून मानसिंह डाकूच्या गळयात फास घालून त्याला झाडाला लटकावून निघून गेले.

फास गळयात जसजसा घट्ट होत गेला तसतसा डाकू भयाने कापू लागला. त्याच वेळी कुबडा म्हातारा तेथे पोचला व त्याने फास सोडवून डाकूला जमिनीवर निजवले.

थोडयावर वेळात डाकू मानसिंह शुद्धिवर आला. व म्हाताऱ्याला पहाण्यासाठी नजर इकडे तिकड फिरवू लागला. इतक्यात म्हातारा दुरून येताना त्याला दिसला.

धावत जाऊन त्याच्या पायावर लोळण घेत मानसिंह म्हणाला, "दादा, मला क्षमा करा. तुम्ही वेळेवर येऊन माझे प्राण वाचवलेत. मी जन्मभर तुमच्या ऋणातून मुक्त होऊ शकणार नाही." असे म्हणून तो जंगलात निघून गेला.

जादूच्या शिडीमुळे मानसिंहाच्या बुद्धीत परिवर्तन झालेले पाहून कुबडा प्रसन्न झाला आणि राजाच्या समयसूचकतेवर खुश होऊन त्याने ती शिडी राजाला बक्षीस दिली

कालिन्दीच्या तटावर एक खूप मोठे गाव वसले आहे–गोकुळ. गायी, वासरे, बैल आणि निरनिराळया कामात गढलेल्या माणसांनी गाव सदा गजबजलेले असते. वसुदेवाच्या प्रेरणेने नन्द आपल्या परिवारासह त्या गोकुळात पोचला. गावच्या वृद्ध व अनुभवी लोकांनी त्यांना सामोरा जाऊन त्यांचे अभिनन्दन केले. नंदाने त्यांना कुशल प्रश्न विचारले व प्रत्येकाचे नाव घेऊन त्यांच्याबद्दल चौकशी केली व सर्वांबरोबर गोकुळात प्रवेश केला. वृद्ध गोपिकांनी येऊन यशोदेच्या मुलाचा जन्मोत्सव साजरा केला. रोहिणीही आली. नंदाने तिला आदराने ठेवून घेतले.

आता बालकृष्ण गोपिकांच्या प्रेमळ सहवासात वाढू लागला. असेच काही दिवस गेले.

यशोदा आपल्या बालकाच्या हालचाली पाहून खुश होई. रोज सकाळी बालकृष्णाला तेल लाऊन न्हाऊ घाली. त्याला पाळण्यांत झोपवून अंगाई गीते म्हणी. शांत झोपलेल्या बालकृष्णाच्या सुंदर मुखाकडे निरखून पहात राही. मधूनच त्याचे पापे घेई, कधी गालगुच्चे पण !

बालकृष्ण झोपेतून जागा झाला की आपल्याशीच खेळत राही. रडणे जसे त्याला ठाऊकच नाही. कधी उगाच आपल्या मुठींनी डोळे चोळी. डोळयांतील काजळ सर्व तोंडावर पसरून टाकी. मग त्याचा

चेहरा अधिकच खुलून दिसे. यशोदा त्याला पाहून मनोमन खुश होऊन जाई.

तिकडे कंसाने गर्भपात व शिशुहत्या करण्यासाठी अनेक राक्षसांना नेमले. त्यांच्यात पूतना ही वयाने सर्वात मोठी आणि शरिरानेही भयंकर होती! ती रात्रीच्या वेळी बालकांच्या शोधाला निघाली. नन्दाच्या घरात आईच्या कुशीत झोपलेल्या कृष्णाला तिने पाहिले. बाळाचा चेहरा तेजाने चमकत होता. इतर सामान्य मुलांपेक्षा तो निराळाच दिसत होता. कंसाच्या वधासाठी जन्मलेले बालक हेच असेल का?

हा विचार मनात आल्याबरोबर पूतना क्रोधान थरथरू लागली, दात ओठ खाऊ लागली. तिचे डोळे विस्तवासारखे लाल झाले! भुवया ताणल्या गेल्या, कपाळावर घाम आला, श्वास भात्यासारखा धपापू लागला आणि तिची जीभही लळलळू लागली. आईजवळचे ते बाळ तिने चटकन उचलले व वीष लावलेला आपला स्तन तिने त्याच्या तोंडात कोंबला. कृष्णाने आपल्या ओठांनी तो घट्ट पकडला व सर्व ताकत लावून तो जोराने तिच्या शरीरातले सप्त धातु शोषून घेऊ लागला. यावेळी तो जणू राक्षसांचा राक्षस बनला. पूतना आर्तनाद करून तिथेच जमिनीवर कोसळली.

पूतनेच्या भयंकर आवाजाने आसपासचे सर्व गोप जागे झाले. यशोदेला कृष्णाचे रुदनही ऐकू आले. तटकन उठून पहाते तो जवळ कृष्ण नाहीं! तिने नन्दाला हाका मारल्या. नन्दाबरोबर इतर गोपही तेथे पोचले. त्यांना त्या भयानक राक्षसीचे प्रेत तेथे दिसले व तिच्या अंगावर एकाद्या पक्ष्यासारखा बिलगलेला कृष्ण ही दिसला!

नंद-यशोदेने चटकन बाळाला चुचकारत उचलून घेतले.

"हा काय प्रकार आहे? ही राक्षसी इथे कशी आली? आपल्या बाळाला मारायला आली, तेव्हा तू गप्प कशी बसलीस?" चिडून नन्द यशोदेला विचारू लागला.

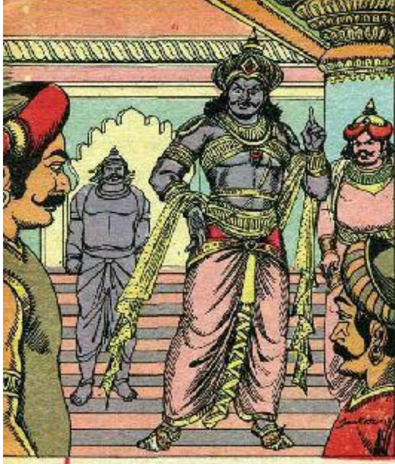
"मी बाळाला पोटभर दूध पाजून निजवले. मशाल जळत होती. मी बराच वेळ जागी होते. मधेच माझा थोडा डोळा लागला आणि ही राक्षसी केव्हा इथ आली–ही काय माया आहे–मला काही कळतच नाही." बावरलेली यशोदा स्फुंदत म्हणाली.

कृष्ण एका भयंकर संकटातून वाचला- या विचाराने सर्व गोपालांना आनन्द झाला. त्यांनी पूतनेच शव फरपटत नेऊन दूर फेकून दिले. नन्दाने आपल्या बाळाला उचलून घेतले. त्याची दृष्ट काढवली व त्याला मनःपूर्वक आशिर्वाद दिला.

बाळ गोकुळात वाढत होते. एके दिवशी वसुदेवाने आपला पुरोहित गर्ग याला गोकुळात पाठवले. लपतछपत जाऊन एका शुभमुहूर्तावर पुरोहित गोकुळात पोचला आणि यशोदा व रोहिणी यांच्या मुलांची जातककर्मे करून, मुलांची नावे कृष्ण व राम अशी ठेवून पुन्हा लपतछपत परतला.

आता नन्द खूपच प्रसन्न होता. ब्राह्म- णांना बोलावून त्यांना त्याने षड्रस भोजन दिले, आणि गोदान व वस्त्रदान केले. अशा प्रकारे मोठाच उत्सव साजरा झाला. गोकुळातील आपल्या नातेवाइकांनाही नन्दाने वस्त्रे दिली, गोपूजा केली, गोठे सजवले. एका सुंदर बाळाला जन्म दिल्या- बद्दल गोप-गोपिकांनी नंद-यशोदा यांचे अभीष्टचिंतन केले.

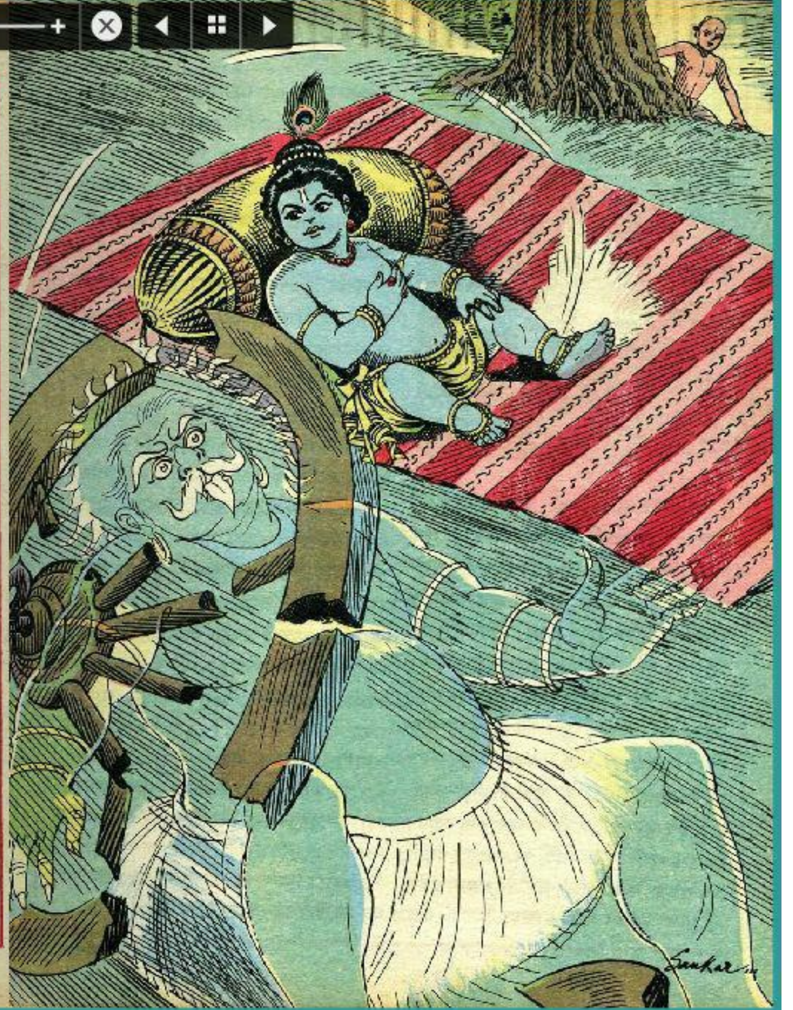

इकडे मथुरेत कंसाला पूतनेच्या मृत्यूची बातमी मिळाली. सेवकांनी तो वृत्तान्त सविस्तर सांगितला. आता नंदगोपच्या पुत्राबद्दल त्याच्या मनात संशय केन्द्रित झाला. त्याबरोबरच तो भीतीने शहारला. त्याने आपल्या राक्षस सेवकांना जागरूक राहण्याबद्दल ताकोद दिली. कंसाच्या आज्ञेने शकट नावाच्या असुराने गुप्त रूपाने नंदाच्या शकटात प्रवेश केला. आणी योग्य संधीची वाट पाहू लागला.

त्या दिवशी यशोदेने कृष्णाला झोपवून शकटाच्या खाली बिछान्यावर ठेवले व अन्य गोपीसह ती नदीवर स्नानाला गेली. थोड्या वेळात कृष्ण जागा झाला. जवळ कोणी नाही असे पाहून मुठी तोंडात घालून रडू लागला. डोळ्यातले अश्रु-काजळ एकत्र होऊन त्याच्या चेहऱ्यावर पसरले. थोडा वेळ तो तेथेच पाय हलवत, उसळत राहिला. असे करता करताच त्याने एकदा आपले पाय पसरले व एकदा जवळ घेऊन जोराने त्या शकटावर लाथ मारली. शकटाचे तुकडे-तुकडे होऊन पडले!

इतक्यात यशोदा स्नान करून परतली. मोडून उलटा पडलेला शकट पाहून तिच्या छातीत धडकी भरली, ती जोराने किंचा-कली. कृष्णाला पटकन उचलून घेऊन म्हणाली–"आई ग, बाळ गाढ झोपला म्हणून स्नानाला गेले. तो हा प्रकार! आता याचे वडील काय म्हणतील? या गाड्याची अशी दुर्दशा कशी बाई झाली! कोण सांगेल सर्व हकीकत?" असे म्हणत तिने कृष्णाला पदराखाली घेतले!

इतक्यात धुळीने शरीरे व वस्त्रे माख-लेल्या, हातात काठी घेतलेल्या गोपांसह बोलत बोलत नन्दही तेथे येऊन पोचला. गाडीची धुरी व चाके निघालेली पाहून तो आपादमस्तक भयाने कापू लागला, कारण-आपला बाळकृष्ण नेहमी या शकटाखालीच झोपतो ना! गाडातर उध्वस्त झाल्या-सारखा दिसत आहे, मग माझ्या बाळाचे काय झाले असेल?

दुसऱ्याच क्षणी नन्द कृष्ण-यशोदेपाशी आला. यशोदेच्या चेहऱ्याकडे निरखून पहात त्याने विचारले—"गाड्याची अशी अवस्था कशी झाली?" नन्दाला एकदा वाटले-वादळाने तर गाडा मोडला नाही ना? की बैलाने चिडून याची अशी अवस्था केली? पुन्हा मनातच त्याला वाटले-काही का असेना, माझा बाळ तर सुरक्षित आहे ना? इतकेच पुरे आहे. यशोदा सद्गदित कंठाने म्हणाली—"सर्व चूक माझीच आहे. बाळ झोपला आहे, नदी जवळच आहे म्हणून मी स्नानाला गेले आणि परत येऊन पहाते तर शकट मोडलेला! आपले भाग्य थोर, म्हणूनच आपला बाळ वाचला."

इतक्यात काही गोप-बालक तेथे आले- "बापरे, आम्ही इथे खेळत होतो. तुमच्या कृष्णाने पाय पसरून एकदम शकटावर लाथ मारली आणि शकटाची ही अवस्था झाली. काय अजब गोष्ट ही!" मुले एकदमच म्हणाली.

यावर नंद-यशोदेच्या आश्चर्याला सीमा राहिली नाही. मुठभर माती बाळावरून ओवाळून त्यांनी बाजूला फेकून दिली, आणि देवाची प्रार्थना केली— आमच्या बाळाचे असेच रक्षण कर देवा! इतक्यात आणखीही बरेच गोप तिथे गोळा झाले, आणि सर्व वृतान्त ऐकून आश्चर्य-चकित झाले. नंतर त्यांनी मोडलेली गाडी दुरुस्त करून टाकली.

काही दिवस लोटले, कृष्ण आता रांगू लागला, बोट धरून उभे केल्यावर अडखळत पावले टाकू लागला. टाळ्या वाजवून बोलावले तर जवळ येऊ लागला. कोणी येताजाता पाहिले तरी त्याला उचलून, त्याचे चुंबन घेतल्याशिवाय पुढे जाईना. मधेच तो पायातले पैंजण वाजवत तिरकी नजर करून झरझर निघून जाई. त्याच्या बाळलीला पाहून लोकांना धन्यता वाटे!

यशोदा कृष्णाला रोज लोणी खायला देत असे. ती आपली कामे करी तेव्हां कृष्णही लटपटत्या पावलांनी तिच्या मागेमागे फिरे इतर गोपिकांच्या घरी जाऊन त्यांच्याजवळ लोणी मागे. सर्व लोणी त्यानी दिले तरी आणखी लोण्या-साठी हट्ट करीत असे. दिले नाही तर ताक घुसळणाऱ्या त्या गवळणीची रवी पकडी, त्यांची वेणी धरून ओढी, आंबाडा सोडून ठेवी, किंवा साडीचा पदरच ओढी.

गोपिका त्याला विचारत—"कृष्णा, आम्ही तुला लोणी दिलं तर तू थोडे नाचून दाखवशील?" मग तो पायातल्या घागऱ्या छमछम वाजवत नाचे. गोपिका ताक घुसळायचे सोडून त्याच्या बाळलीला पहात तल्लीन होऊन जात. कृष्ण दिवसभर सर्व गोकुळात फिरे. त्याच्या खोड्यांनी त्रासून गवळणी त्याच्या मागे लागत व ओरडत "धरा ग चोराला!" अन् शेवटी त्याला पकडून यशोदेच्या स्वाधीन करीत.

एके दिवशीं बालकृष्णाने गोकुळातल्या एका घरात प्रवेश करून तेथील लोण्यावर ताव मारला. तोंड सर्व लोण्याने माखून गेले. गोपींनी हा सर्व प्रकार पाहिला. त्याला कडेवर उचलून दोन-चार गोपी यशोदेकडे घेऊन आल्या आणि म्हणाल्या— "यशोदे, संभाळ हा तुझा लोणी-चोर पोरगा! सगळं लोणी साफ करून टाकलं यानं! बघ कसा बघतोय सगळ्यांकडे."

"कारे चोरा, चोरून लोणी खाल्लस? थांब, आता पाहते चांगलं तुझ्याकडे." रागाने यशोदा म्हणाली.

"आई, मी नाही ग लोणी खाल्लं! उगाच कां माझ्यावर आळ घेतेस?"

"तोंडावर सगळीकडे लोणी माखलय आणि म्हणे मी नाही खाल्लं! खोटारडा!" यशोदा उद्गारली.

कृष्ण म्हणाला—"आई, मी खोट नाही ग बोलत. या सर्व मित्रांनी माझ्याशी वैर मांडलं. त्यांनी जबरदस्तीने माझ्या तोंडाला लोणी फासल आणि आता सगळे पळून गेले. आई, थोडा तरी विचार कर. मी छोटा बालक, माझे हात छोटे. ते शिक्या-

पर्यंत कसे पोंचतील? तू माझ्यावर उगाच चोरीचा आरोप करतेस. मी खरच लोणी नाही खाल्लं!

आणि आई, माझे मित्र मला काय म्हणत होते सांगू? ते म्हणाले–"कृष्णा, तुझी आई गोरी, नंद बाबा गोरे, तूंच कसा रे कसा असा काळा? आई, मला वाटत तुझ्या ही मनात असाच काही विचार असावा, म्हणून का तू माझ्यावर चोरीचा आळ घेत आहेस?"

कृष्णाचा हा युक्तिवाद ऐकून यशोदेचा सर्व राग वितळून जाई. ती म्हणे, "अरे लबाडा! खाऊन सवरून काय गोड गोड गोष्टी करतोस रे!" मग त्याला कडेवर घेऊन त्याचे खूप पापे घेई.

दिवसामासांनी कृष्णाच्या खोडया वाढत चालल्या. गवळ्यांची सारी मुले त्याच्या भोवती जमत. सर्व मिळून टोळके करून गोकुळभर धिंगाणा घालीत. कृष्ण भांड्यांतले, मडक्यांतले दही-लोणी खाई, उरलेले जमिनीवर टाकून देई. त्याच्या खोडया थांबवणे कोणाला जमेना. क्षीरसागरातले अमृत मोहिनीने जसे देवांना वाटले, तसा कृष्ण गवळणींच्या घरचे दूध, दही, मलई स्वतः खाई आणि आपल्या मित्रांना वाटून टाकी. नुसते खाऊन, सांडून त्याच्या खोडया थांबत नसत. तो शिंकी तोडी, मडकी फोडून टाकी, घड्यातलं दूध ओतून त्यात ताक भरून ठेवी. तूप विस्तवावर ओतून आगीच्या ज्वाळा कशा निघतात ते पहात बसे. दह्यात दूध, लोण्यात दही, ताकात तूप असले काही एकत्र करून ठेवी. बांधलेली वासरे सोडून टाकी, ती मग गायींचे सर्व दूध पिऊन टाकत. घुसळ-खांबांच्या दोऱ्या तो तोडून टाकी. सर्व मुलांना एकत्र करून निरनिराळे खेळ खेळे, खेळांत तो सर्वांना हरवून टाकत असे. मुलांना कधीकधी मारी. त्याच्या पाठीवर स्वार होऊन त्यांचा घोडा करी. खेळात फसवणाऱ्या मोठमोठ्या मुलांना ही तो रडायला लावी.

ज्योतिषाचे फळ

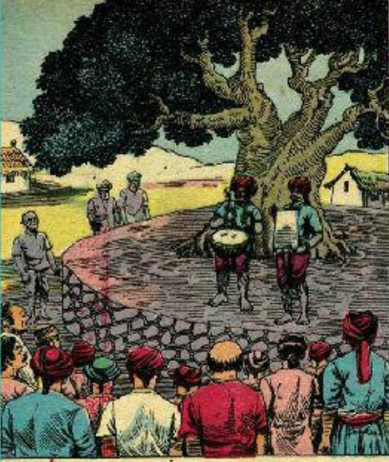
एक होता राजा. सर्व प्रकारचे सुखोपभोग घेत त्याने अनेक वर्षे निश्चिंतपणे घालवली. राजाला शत्रूचे भय नव्हते. राज्यकारभार चालवणारे मंत्री कुशल होते. त्यामुळे राजाला एकच काम उरले–चांगलेचुंगले खाणे आणि उरला वेळ मनोरंजक आणि विनोदी कार्यक्रम पहाणे!

असे अनेक वर्षे नुसतेच खातपीत आरामात बसले तर कोणीही माणूस लठ्ठ होईल की नाही? राजाचीही तीच अवस्था झाली. त्याचे पोट एखाद्या हंड्यासारखे गरगरीत होत गेले. शरीर जड व जाड झाले. एकदा बसले की उठणे कठीण झाले! चालण्याची मुळी शक्तीच राहिली नाही.

आपल्या अवस्थेबद्दल राजाला आता भीती वाटू लागली. शरीर हत्तीसारखे वाढलेले–एक एक पाऊल टाकणे ही मुश्किल! सडसडीत शरीराची, चपळ हालचाली करणारी, वेताप्रमाणे लवलवणारी आणि सहजपणे पळणारी माणसे पाहिली की राजाच्या मनात येई–"अरे! मी या माणसांसारखे काहीच करू शकत नाही! माझे शरीर सडपातळ झाले तर काय छान होईल!"

अनेक वर्षे चांगले पोसून जाड झालेले शरीर केवळ मनात इच्छा करून बारीक कसे होणार? काहीतरी उपाय केला पाहिजे ना? शरीर बारीक करण्याचा उपाय शोधण्याबद्दल त्याने आपल्या मंत्र्यांना आज्ञा दिली. बिचारे मंत्री तरी काय करणार? त्यांनी वैद्यांना बोलावून सल्ला विचारला. वैद्यांनी निरानिराळी औषधे दिली, राजाने त्या सर्वांचा प्रयोग करून पाहिला, पण तो पथ्य मात्र पाळत नसे! पथ्य न पाळण्यामुळे औषधांचा काही

'चांदोबा' मध्ये २५ वर्षांपूर्वी प्रकाशित झालेली गोष्ट

उपयोग होईना! शेवटी वैद्यांनी साफ सांगितले–हे काही आपल्या आवाक्यांतले काम नाही.

वैद्यांचे प्रयत्न जसजसे असफल झाले तसतशी राजाची 'बारिक होण्याची' इच्छा वाढतच गेली. एक दिवस राजाने मंत्र्यांना म्हटले–"जो माणूस माझे शरीर छडी-सारखे सडसडीत करून दाखवील त्याला मी माझे अर्धे राज्य देईन." मंत्र्यांनी त्या–प्रमाणे दवंडी पिटवली. तरी ही उपचार करायला पुढे येण्यास कोणी धजेना.

दवंडी पिटवण्याचाही काही उपयोग न झाल्याचे पाहून राजाची चिन्ता आणखीच वाढली. अशातच एक दिवस योगानन्द नावाचा एक गोसावी राजवाड्यात आला आणि म्हणू लागला–"मी राजाचा लठ्ठपणा घालवून दाखवतो."

मंत्र्यांनी अट घातली–"आपण जी औषधे वापराल त्याची नावे आम्हाला सांगितली पाहिजेत आणि औषधे आमच्या देखरेखीखाली तयार करावी लागतील."

"सामान्यत: सर्व प्रकारच्या औषधांचा प्रयोग राजेसाहेबांवर केला गेला असेल. पण मी रोग्याची कुंडली पाहिल्याशिवाय औषध देत नाही. म्हणूनच माझी रोग-चिकित्सा अचूक होते. आपण महाराजांची जन्मकुंडली मागवावी." गोसावी म्हणाला.

मंत्र्यांनी राजाची जन्मपत्रिका मागवून गोसाव्याला दिली. गोसावी बराच वेळ कुंडली निरखून पहात राहिला. नंतर म्हणाला–"राजाला औषधांची काही जरूरी नाही. कारण आजपासून तीस दिवसांत राजेसाहेबांचे आयुष्य समाप्त होणार आहे."

"कुंडली पाहूनही आजपर्यंत कोणीही ही गोष्ट सांगितली नाही. आपण निखालस खोटे बोलत आहात." मंत्र्यांनी एकमुखाने गोसाव्याचे म्हणणे खोडून काढले.

"मी जे म्हणतो आहे ते नक्की होणारच. आपला माझ्यावर विश्वास नसेल तर आपण मला तीस दिवस कारागृहात कैदी म्हणून ठेवावे." गोसावी आपले म्हणणे ठासून सांगू लागला.

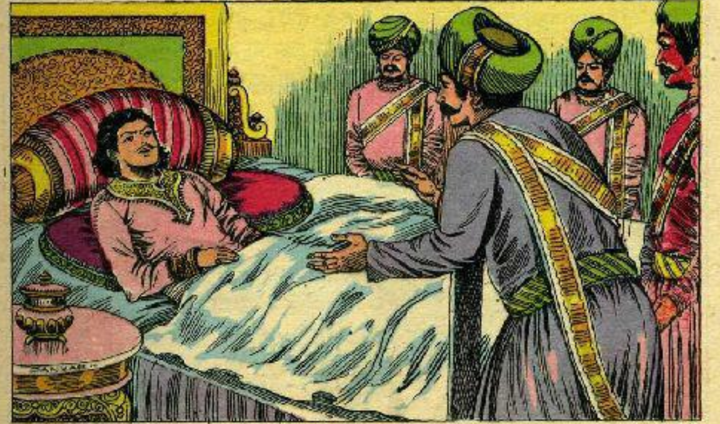
यानंतर मंत्र्यांनी गोसाव्याला कैदेत ठेवले आणि त्याच्या जेवणाखाण्याची योग्य व्यवस्था ठेवली. गोसाव्याचा त्याने सांगितलेल्या ज्योतिषावर विश्वास नसता तर तो कैदेत रहायला कसा तयार झाला असता–या विचाराने राजाचा मात्र गोसा-व्याच्या म्हणण्यावर पक्का विश्वास बसला.

आता आपण नक्कीच तीस दिवसात मरणार या विचाराने राजाला झपाटले व या चिंतेचे रूपान्तर मानसिक व्याधीत झाले. एक एक क्षण जाताजाता आपला प्राण कणाकणाने जात आहे असे त्याला वाटू लागले. मनोरंजनाच्या कार्यक्रमात त्याला रस वाटेना, अन्नावरची वासनाही उडाली, डोळ्यांतली झोपही उडून गेली.

दिवसेंदिवस मानसिक आजार वाढत गेला. मंत्र्यांनी खूप समजावले की–गोसा-व्याचे म्हणणे खोटे आहे–तरीही आजारात पालट झाला नाही. गोसाव्याने दिलेली मुदत समाप्त होत आली–राजाने अंथरुण पकडले. त्याने नातेवाईक व मंत्र्यांशी सुद्धा बोलणे बंद केले.

शेवटी कसेबसे तीस दिवस पार पडले. राजा वाळून कोळ झाला. आता तो केवळ अस्थिपंजरच राहिला होता. फक्त जिवन्त होता इतकेच!

एकतिसाव्या दिवशी राजाची मानसिक व्यथा कोणी मंत्र घातल्यासारखी नाहीशी

झाली. आणि तो पलंगावरून उठून भराभर चालत मंत्र्यांच्या जवळ गेला आणि गर्जून म्हणाला–"कोठे आहे तो दुष्ट गोसावी? खोटे बोलल्याबद्दल फाशी द्या त्याला."

मंत्र्यांनी गोसाव्याला कारागृहातून आणून राजापुढे उभे केले. पिंजऱ्यात बंद असलेल्या वाघाप्रमाणे राजा जोरजोरात येरझाऱ्या घालत होता. गोसाव्याला पाहून तो त्याच्यावर धावून गेला व रागावून त्याला म्हणाला–"दुष्टा, खोटे सांगून तू मला नाहक सतावलेस. सांग तुला काय शिक्षा देऊ?"

गोसावी गालातल्या गालात हसत म्हणाला–"शिक्षा? महाराज, मला वाटलं की आपण मला बक्षिस देणार आहात."

"माझं आयुष्य संपणार असल्याचं खोटं भविष्य सांगितल्याबद्दल तुला बक्षिस देऊ?" राजाने आश्चर्याने विचारले.

"महाराज, कृपा करून या गोष्टीची आठवण ठेवा की मी आपणावर इलाज करायला आलो होतो–ज्योतिष सांगायला नाहीं. आता आपण स्वतःच पहात आहात की आपल्या अंगावरची चरबी नाहीशी होऊन आपले शरीर लोखंडाच्या कांबी-सारखे झालेले आहे. आपण खूपच सहजपणे हिंडतफिरत आहात, मनात आणलंत तर पळूही शकाल–होय ना? हे कशामुळे झाले? माझ्या उपचारामुळेच ना?" गोसाव्याने विचारले.

राजाला मोठा विस्मय वाटला. तत्काल तो मोठ्या आरशासमोर जाऊन उभा राहिला. आपल्या शरीरातील परिवर्तन पाहून त्याला परमानन्द झाला! पोटाचा नगारा सपाट झाला होता, शरीरावरील चरबी उतरून गेली होती व तो सर्व-साधारण माणसासारखा दिसत होता! त्याच्या मानसिक चिन्तेनेच औषधाचे काम केले होते! आता काय, मोठ्या प्रसन्नतेने त्याने मंत्र्यांना आज्ञा दिली–या गोसाव्याला आता, या क्षणी माझं अर्धं राज्य देऊन टाका.

एके काळी तुर्कस्तानात एक गरीब माणूस रहात होता. तो इतका दरिद्री होता की इतरांच्या चेहऱ्याकडे पहाण्याचीही त्याला हिंमत होत नसे. धनवान लोकां-सारख्या इच्छा-आकांक्षा मात्र त्याच्या मनात भरपूर असत. त्या आकांक्षा पूर्ण होत असल्याची स्वप्नेही तो खूपदा पहात असे.

एक दिवस तो एका उपहारगृहातल्या कोपऱ्यात बसला असताना त्याच्या मनांत आले की आत्ता आपण गुसलखान्यात जाऊ शकलो तर काय मजा येईल?

तो तेंथून उठून सरळ गुसलखान्यात गेला व त्याने आपले कपडे काढले. त्याच वेळी त्याच्या असे लक्षात आले की गुसलखान्यात त्याच्या व्यतिरिक्त आण-खीही एक माणूस उपस्थित आहे, व गुसलखान्याचे लोक त्याला वरचेवर सरबत वगैरे देऊन त्याची खूप सेवा करीत आहेत.

दरिद्री माणसाने आत डोकावून पाहिले तर तो माणूस बरोबर आपल्याच अंगल-टीचा व रंगारूपाचा आहे! हे पाहून आपणच त्याची जागा घ्यावी असा विचार त्याच्या मनात आला. जवळपास कोणी नोकर वगैरे नाही असे पाहून तो आत घुसला. आतल्या माणसाने केवळ टॉवेलच नेसलेला होता. ह्याने त्या माणसाला खेचून पाण्याच्या टाकीत ढकलून दिले व स्वतः तो टॉवेल नेसून त्याच्या जागेवर बसला.

इतक्यात नोकर परतले आणि सर्व प्रकारच्या आदर-सन्मानाने त्यांनी या दरिद्र्याला आंघोळ घातली, व त्याच्या अंगावर खूप किंमतवान असा कमीज घालून त्याला बाहेर घेऊन आले. तेथे त्या श्रीमन्त माणसाचे नोकर निरनिराळ्या प्रकारची वस्त्रे घेऊन उभे होते. ताबडतोब

तुर्की लोक कथा

त्यांनी जवळ येऊन याला ते कपडे चढवले व त्याच्या हातात दिनारांनी भरलेली एक वजनदार थैली दिली.

दरिद्री माणसाने कपडे घालून घेतले व थैलीतून तीन दिनार काढून गुसलखान्याच्या तीन सेवकांना बक्षिस दिले. यावर ते सेवक मोठ्या आदराने त्याच्या बरोबर गुसल-खान्याबाहेर आले.

बाहेर एक घोडा तयार होता. लोकांनी त्याला घोड्यावर बसायचा संकेत केला. हे पाहून आता तो मनातल्या मनात भिऊन गेला. पण घोड्यावर बसायला नकार दिला तर आपले रहस्य उघडकीला येईल म्हणून तो मुकाट्याने घोड्यावर बसला व घोडा नेईल तिकडे जाऊ लागला.

शेवटी घोडा एका भव्य महालासमोर जाऊन थांबला.. नोकर धावत आले, त्यांनी महालाचा दरवाजा उघडला. त्यांच्या मदतीने तो घोड्यावरून उतरला व महालात जाऊन चकित दृष्टीने सर्वत्र पाहू लागला.

तेवढ्यात नोकरांनी येऊन त्याला विचारले–"हुजूर, आपण आपल्या खोलीत जाणार की अंत:पुरात?"

"मी आपल्या खोलीतच जातो."- दरिद्री माणूस उत्तरला.

थोड्या वेळात नोकर खोलीत येऊन विचारू लागला–"सरकार, आपण जेवण आपल्या खोलीतच घेणार की अंत:पुरात?"

"इथेच घेऊन ये." दरिद्री म्हणाला.

जेवण झाल्यावर एक नोकर येऊन म्हणू लागला.

"हुजूर, उशीर झाला आहे. आपण आता अंत:पुरात जाणार?"

"ठीक आहे. हा मी निघतोच." असे त्याने म्हटल्यावर नोकर निघून गेला.

कोणत्या बाजूला जायचे हे दरिद्र्याच्या लक्षात येईना. तो घाबरून गेला. त्याने अनेक खोल्या उघडून पाहिल्या, तेव्हा शेवटी त्याला जनाना असलेली अंत:पुरातली खोली सापडली.

त्या घराची मालकीण फारच सुन्दर होती. दरिद्री माणसाला पाहून ती उठून पुढे आली. तिला पाहून तो जागेवरच खिळल्यासारखा झाला, एक पाऊलही तो हलू शकेना. ती त्याला आपल्या बरोबर घेऊन गेली. आपल्या बाजूला त्याला बसवून त्याच्याशी बोलू लागली. पण भयाने दरिद्र्याचे हृदय मात्र धडधडत होते.

"जरा ऐका बरं, परवा माझी मैत्रीण आली होती ना, तिला तुमचं नाव हवं आहे. लाख वेळा डोकं खाजवूनही मला काही तुमचं नाव आठवेना. कृपया काही गैरसमज न करून घेता मला आपलं नाव सांगा ना?"

आता दरिद्र्यापुढे मोठीच अडचण उपस्थित झाली! तरीही स्वत:ला वाचवण्यासाठी बहाणा करीत तो

म्हणाला–"इतके दिवस आपण संसार केला, आणि माझं नाव कशी विसरलीस?"

पण त्या सुन्दरीने नाव सांगण्यासाठी हट्टच घेतला. तेव्हा त्याने तोंडात आली ती नांवे सांगून पाहिली आणि शेवटी उघडकीला आले की तो खोटे बोलत आहे! त्यामुळे त्याला आपली खरी हकीकत सांगणे भाग पडले.

"मला क्षमा कर." तो विनवू लागला.

"ठीक आहे, मी क्षमा करीन, पण एक अडचण आहेच. माझे पती राजाच्या पदरी 'मुख्य कथावाचक' आहेत. कोण-त्याही वेळी राजाकडून बोलावणे येण्याची शक्यता आहे. अशावेळीं आपण काय कराल?" तिने विचारले.

त्या सुन्दरीचे बोलणे संपते न संपते तोच राजाकडून बोलवणे आले!

दरिद्री माणूस भयाने कापू लागला. त्याने सुन्दरीला विचारले–"बोल, आता मी काय करावे?"

तिने समजावले–"राजासमोर दोन आसने असतील. त्यापैकी एकावर मोत्याचा हार ठेवलेला असेल आणि दुसऱ्यावर सोन्याचा हार असेल. आपण मोत्यांचा हार आपल्या गळ्यात घाला आणि सोन्याचा हार हातात घेऊन राजेसाहेबांना म्हणा, 'माझ्या मित्रा', आणि लगेच पुढे कथा सुरू करा."

राजाने सेवकांबरोबर पाठवलेल्या वाहनातून दरिद्री राजवाड्यात गेला. राज-वाडा पाहिल्याबरोबरच त्याला घाम फुटला. राजाच्या समोर पोचल्यावर नाइलाजाने त्याने मोत्याचा हार गळ्यात घातला आणि सोन्याचा हार हातात घेऊन म्हणाला, "माझ्या मित्रा."

झाले. इतक्यात तो जागा झाला. त्याला समजून चुकले की आपण अजून उपाहार-गृहाच्या एका कोपऱ्यात बसलेले आहोत. आपल्या अंगावरील चिंध्या झालेले कपडे तसेच आहेत हे पाहून त्याला काय आनंद झाला!

अर्धी किंमत

जगमोहनजवळ दहा एकर जमीन होती आणि गावात त्याचे किरकोळ सामानाचे एक दुकानही होते. तरीही तो 'एक नंबरचा कंजूस' म्हणून गावात ओळखला जाई. धान्य-मळणीच्या वेळी एक दिवस बायकोला दुकान पहायला बसवून तो खळ्यावर निघून गेला.

खळ्यात धान्याची रास लागलेली होती. मळणीनंतर गरीबांना थोडे धान्य दान करायची शेतकऱ्यांची पद्धत असते. पण जगमोहनचा कंजूसपणा सर्वांना ठाऊक होता. त्यामुळे त्याच्या खळ्यावर कोणीही गेले नाही. दान देत असताना इतर शेतकरी जगमोहनकडे पहात होते. ते पाहून जगमोहनला स्वतःची लाज वाटली. त्याने विचार केला–आपल्याला लोकांनी 'कंजूस' समजू नये. मग त्याने पाऊणपट कोंडा व पावपट धान्य एकत्र मिसळले व दूर खेळणाऱ्या काही मुलांना बोलावून त्यांना ते दान दिले!

कवडीचुंबकाचा हा दानशूरपणा पाहून तेथे जवळपास असणाऱ्या एक मोठ्या माणसाला आश्चर्य वाटले. त्याने मुलांना जवळ बोलवून त्यांना मिळालेले धान्य पाहिले. सर्व प्रकार त्याच्या लक्षात आला! त्याने त्या मुलांना एक योजना समजावून सांगितली.

इकडे जगमोहन सर्व धान्य पोत्यात भरून घरी घेऊन आला. इतक्यात त्याची बायको तेथे आली आणि कोपऱ्यात ओतलेल्या एका धान्याच्या राशीकडे बोट दाखवून म्हणू लागली–"जरा ऐका बरे, थोड्या वेळापूर्वी इकडून काही मुलं त्यांना कोणा धर्मात्म्याने दिलेलं धान्य बाजारात विकायला घेऊन चालली होती. मी त्यांना बोलवून ते सारं धान्य त्यांच्याकडून निम्म्या किंमतीत विकत घेतलं पहा."

हे धान्य पाहून जगमोहनच्या हृदयाचा एक ठोका चुकलाच. काही उपयोग नसणारं ते कोंडा मिश्रित धान्य खरेदी करणाऱ्या बायकोच्या मूर्खपणाचा त्याला पश्चात्ताप वाटू लागला!

दुनियादारी

राजापुरात भोलाप्रसाद नावाचा एक शेतकरी रहात असे. तो अत्यंत विवेकशील व व्यवहारकुशल होता. त्याच्या गावातीलच नव्हे, तर आसपासच्या गावातूनही लोक आपल्या अडीअडचणींवर उपाय विचारायला त्याच्याकडे येत. काही मिनिटांच्या अवधीतच तो त्यांना उपाय सांगत असे.

एकदा त्याच गावचा एक गंगाराम नावाचा गरीब शेतकरी भोलाप्रसादकडे आला व म्हणाला–"माझं घर इतकं छोटं झालं आहे की माणसांना येणंजाणंही कठीण झालं आहे. टिचभर खोलीत घरातल्या सर्वांना वावरता येणं कठिण झालं आहे. कोणालाही शांतपणे बसता येत नाही. मुलांना अभ्यास करायला जागा नाही. रात्री झोपण्याच्या वेळी तर फारच अडचण होते. सर्वांचे पाय एकमेकाला लागत असतात. या कुशीवरचे त्या कुशीवर होता येत नाही. कुणालाही स्वस्थपणे झोपता येत नाही. याचा सर्वांच्या तब्येतीवर परिणाम होतो. आतां घर वाढवून मोठं करण्याची माझी ताकद नाही. असा काही उपाय सांगा की आमचं घर लहान वाटू नये–मोठं व्हावं.

भोलाप्रसाद थोडा विचार करून म्हणाला-"गंगाराम, तू घरात बकऱ्या व कोंबडयाही पाळतोस ना?"

गंगारामने आपण पाळलेल्या पशुपक्ष्यांची माहिती भोलाप्रसादला दिली.

यावर भोलाप्रसाद म्हणाला–"ठीक आहे, आजपासून तू आणखी एक बकरी आणि तिची पिल्लं आणून आपल्या घरात बांध. आणि चार दिवसांनी पुन्हा येऊन तुझ्या घराच्या अवस्थेबद्दल सांग."

हे उत्तर ऐकून खुष होऊन गंगाराम निघून गेला. त्याला वाटले की आता आपली अडचण दूर झालीच. तो पळत घरी गेला, भोलाप्रसादच्या सांगण्याप्रमाणे त्याने एक बकरी आणि तिची पिल्लं घरात आणून बांधली. त्यामुळे त्याचे घर आणखीच अडचणींचे झाले. आणि घरांतल्या लोकांना इतका त्रास झाला की ते चार दिवस त्यांना चार युगांसारखे वाटले.

चार दिवसांनी मोठ्या चितायुक्त व दु:खी मुद्रेने गंगाराम भोलाप्रसादकडे गेला. त्याला पाहून भोलाप्रसाद म्हणाला–"अरे गंगाराम, तू मुळीच काळजी करू नकोस. तुला हा अनुभव नवा आहे म्हणून सुरुवातीला असंच होणार. आजपासून आणखी एक बकऱ्यांची जोडी घरात बांध, आणि पुन्हा दोन दिवसांनी येऊन भेट, कळलं?"

दोन दिवसांनी गंगाराम भोलाप्रसादकडे येऊन हात जोडून म्हणाला–"महाराज, या वेळी तर आमच्या कडे पाय हलवायलाहीं जागा राहिली नाही. फार त्रास झाला सर्वांना."

भोलाप्रसाद गालात हसत म्हणाला–"गंगाराम, आता एक काम कर. घरांतली एक बकऱ्याची जोडी बाहेर नेऊन बांध आणि दोन दिवसांनी भेटायला ये."

दोन दिवसांनी गंगाराम आला तेव्हा त्याच्या चेहऱ्यांवर थोडेसे समाधान पाहून भोलाप्रसादला संतोष वाटला. त्याने

विचारले–"तुझं घर थोडंसं मोठं वाटतंय ना?"

"हां, हां! आपण म्हणता तसं थोडं मोठं वाटतं खरं! आम्ही जरा श्वास घेऊ शकतो." गंगाराम म्हणाला.

"मग आता आणखी एक काम कर. उरल्या-सुरल्या सर्व बकऱ्याही आता घरा बाहेर बांध. आणि थोड्या दिवसांनी पुन्हां येऊन भेट." भोलाप्रसादने सांगितले.

चार दिवसांनी आनंदाने चेहरा उजळलेला गंगाराम भोलाप्रसादकडे आला.

"आता कसं आहे तुझं घर?" भोलाप्रसादने हसत हसत विचारले.

"महाराज, आपले उपकार मी कधीही विसरणार नाही. आपल्या कृपेने आता माझं घर पहिल्यासारखं अडचणीचं राहिलं नाहीं, खूप मोठ्ठं झालंय ते! माझ्या घरच्या कोणालाही ते आता अडचणीचं वाटत नाहीं" असे म्हणून नमस्कार करून गंगाराम निघून गेला.

थोड्या दिवसांपासून साईनाथ नावाचा एक नोकर भोलाप्रसादकडे कामाला राहिला होता. तो सुरुवातीपासून गंगाराम व भोलाप्रसादचे बोलणे आणि आपल्या मालकाचा सल्ला ऐकत आला होता.

त्याला हा सर्व प्रकार विचित्रच वाटला. त्याने विचारले–"मालक, हा गंगाराम तर केवळ भोळा-भाबडा वाटतो. पहिल्याने तो सल्ला विचारायला आपणाकडे आला, तेव्हापासून आजपर्यंत त्याचं घर होतं तसंच आहे? मग घरातली अडचण कशी दूर झाली?"

यावर भोलाप्रसाद म्हणाला–"गंगाराम मुळीच भोळा किंवा बावळट नाही. त्याला व्यवहारज्ञान कमी आहे. त्याच्यांच म्हणण्याप्रमाणे एक मोठं घर बांधायची आज त्याची ऐपत नाही, तरीहि आहे त्या घरात त्याला सुखाने रहाता येत नाही. म्हणूनच घरात बकऱ्या बांधायला सांगितलं मी त्याला! एकच घर लहानं किंवा मोठं कसं बनलं हे त्याला आता समजलं की नाही?"

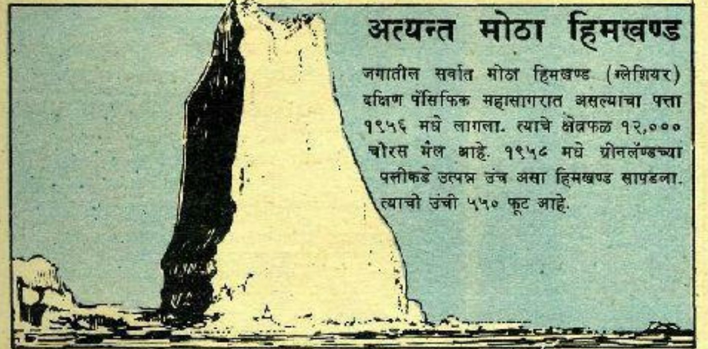

गोमेचे पाय

गोम व त्या प्रकारच्या शंभर पाय असणाऱ्या–शतपाद–प्राण्यांना इंग्रजीत 'सेंटिपेड' असे म्हणतात. परंतु फक्त काही प्रकारच्या शतपादांनाच पायांच्या बरोबर पन्नास जोड्या असतात. युरोपमधे आढळणाऱ्या 'हिमॅण्ट्रम गॅब्रिलिस' नावाच्या शतपादाला १७३ ते १७७ जोड्या इतके पाय असतात!

अत्यन्त मोठा हिमखण्ड

जगातील सर्वात मोठा हिमखण्ड (ग्लेशियर) दक्षिण पॅसिफिक महासागरात असल्याचा पत्ता १९५६ मधे लागला. त्याचे क्षेत्रफळ १२,००० चौरस मैल आहे. १९५८ मधे ग्रीनलॅण्डच्या पलीकडे उत्पन्न उंच असा हिमखण्ड सापडला. त्याची उंची ५५० फूट आहे.

हमिंग बर्ड

दक्षिण अमेरिकेतील 'हमिंग बर्ड' नावाचा पक्षी तर सेकंदाला ८० वेळा पंख फडफडवतो. याचा अर्थ असा की सर्व प्राण्यापेक्षा अधिक शक्ती हा पक्षी उपयोगात आणू शकतो! हा पक्षी सरळ, वर, खाली–इकडेतिकडे–इतकेच नव्हे, तर मागे-शेपटाकडेही उडू शकतो!